

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології та права
Кафедра соціології**

«На правах рукопису»
УДК _____

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ ПАВЛО КУТУЄВ
«__» _____ 20__ р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 054
Врегулювання конфліктів та медіація
на тему:
«Ненасильницький протест: технології трансформації конфлікту»**

Виконала:
студентка VI курсу, групи СЛЗ-91мп
Олена Вишневська _____

Керівник:
старший викладач кафедри соціології,
к. політ. наук
Олексій Якубін _____

Рецензент:
старший викладач кафедри теорії
та практики управління
к. пед. наук
Бриль Юлія Олексіївна _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2020 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – другий (магістерський) за освітньо-професійною програмою

Спеціальність (спеціалізація) – 054 «Соціологія» («Врегулювання конфліктів та медіація»)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ П.В.Кутуєв

«__» _____ 2020р.

ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студентці
Вишневській Олені Дмитрівні

1. Тема дисертації **«Ненасильницький протест: технології трансформації конфлікту»**, науковий керівник дисертації Якубін Олексій Леонідович старший викладач кафедри соціології, кандидат політичних наук, затверджені наказом по університету від «13» листопада 2020 р. № 3304-с

2. Термін подання студентом дисертації 15 грудня 2020 р.

3. Об'єкт дослідження - ненасильницький протест як суспільно-політичний конфлікт.

4. Предмет дослідження - вулична фасилітація як технологія трансформації конфліктів під час ненасильницьких протестів.

5. Перелік завдань, які потрібно розробити:

- надати визначення ненасильницький протест як активне ненасилля, право людини та особливий психологічний стан;

- визначити активне ненасилля як особливий вид конфлікту;
- вивчити законодавчу та нормативно-правову базу ненасильницького політичного протесту;
- проаналізувати соціально-психологічні аспекти протестних настроїв та методи впливу на натовп;
- ознайомитись із існуючими теоріями та практиками трансформації конфліктів;
- охарактеризувати розуміння трансформації конфлікту в сучасних реаліях;
- описати інституційні утворення для трансформації конфліктів;
- оцінити методи та інструменти трансформації конфліктів;
- описати технологію трансформації конфлікту;
- структурувати вуличну фасилітацію як технологію трансформації конфлікту під час ненасильницького протесту;
- визначити місце та межі вуличної фасилітації.

6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу

7. Орієнтовний перелік публікацій

8. Дата видачі завдання СЛЗ-91мп – 15.10.2020

Календарний план

№ зп/	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Визначення напрямку дослідження	28.08.2020 - 06.09.2020	
2.	Формування джерельної бази дослідження	07.09.2020 - 20.09.2020	
3.	Складання розгорнутого плану	21.09.2020 - 27.09.2020	
4.	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	28.09.2020 - 10.10.2020	
5.	Підготовка і написання I розділу дисертації (РОЗДІЛ I. НЕНАСИЛЬНИЦЬКИЙ ПРОТЕСТ ЯК АКТИВНЕ НЕНАСИЛЛЯ, ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ОСОБЛИВИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН)	11.10.2020 - 24.10.2020	
6.	Написання II розділу (РОЗДІЛ II. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТІВ)	11.10.2020 - 24.10.2020	
7.	Підготовка програми та інструментарію дослідження	25.10.2020 - 08.11.2020	
8.	Проведення дослідження та аналіз зібраних даних	09.11.2020 - 15.11.2020	
9.	Написання III розділу (РОЗДІЛ III. ТЕХНОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТУ), висновків та коригування списку літератури.	15.11.2020 – 29.11.2020	
10.	Підготовка реферату магістерської дисертації	30.11.2020 – 5.12.2020	
11.	Передача магістерської дисертації на кафедру	15.12.2020	

Студентка О.Д. Вишневська

Науковий керівник дисертації О.Л. Якубін

Анотація

Вишневська О.Д.. Ненасильницький протест: технології трансформації конфліктів. – На правах рукопису. Магістерська дисертація за спеціальністю 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2020. – 106 с., список джерел з 94 найменувань, 1 додаток, 1 рисунок.

Ненасильницький конфлікт можна вважати особливим видом соціально-політичного конфлікту. Нормативно-правова база України не готова регулювати даний вид протестів. Інстинктивно люди схильні збиратись у натовпи та захищатись. У натовпі людина піддається психологічним змінам: зниження соціальної відповідальності, зниження когнітивних компонентів в поведінці, діє інфантильно. Конфлікт слід розуміти як вид взаємодії між людьми. Трансформація конфлікту полягає у зміні реальності конфлікту через 3 його виміри: сприйняття, контекст та поведінку. Для трансформації конфліктів існують внутрішні інститути (відділи поліції превентивного впливу (поліція діалогу), Національна служба посередництва і примирення) та міжнародного рівня організації (ООН, ОБСЄ) та фонди (РАХ, Berghoff foundation, Caritas, фонд «Відродження»). Серед методів та інструментів трансформації конфліктів я виділила 3: діалог, фасилітація та медіація. У роботі я описала технологію трансформації конфлікту між групами людей під час ненасильницьких протестів – вулична фасилітація. Вулична фасилітація має такі етапи: намір, моніторинг конфлікту, оцінка та картування конфлікту, моделювання та визначення точок входу, первинний психологічний контакт, контакт. Завершальний етап інтервенції в конфлікт виводить людину на зміну стратегії, поведінки. Вуличний фасилітатор здійснює кризову інтервенцію в умовах ненасилля, в точці активної «сірої маси» та надає голосу мовчазній більшості. Вуличний

фасилітатор має розвинуті такі компетенції: комунікабельність, емоційний інтелект, гнучкість, здатність до емпатії та самоемпатії, вміння структурно мислити, розуміння власних кордонів та обмежень.

Abstract

Vyshnevskia O.D.. Nonviolent protest: conflict transformation technologies. – Manuscript. Master's Degree Thesis. Speciality 054 – Sociology. – National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Sociology. – Kyiv, 2020. – 106 p., 94 sources, 1 appendix, 1 picture.

Nonviolent conflict can be considered a special kind of socio-political conflict. The legal framework of Ukraine is not ready to regulate this type of protest. Instinctively, people tend to gather in crowds and defend themselves. In the crowd a person undergoes psychological changes: reduced social responsibility, reduced cognitive components in behavior, acts infantile. Conflict should be understood as a kind of interaction between people. The transformation of the conflict is to change the reality of the conflict through its 3 dimensions: perception, context and behavior. There are internal institutions (preventive police units (dialogue police), National Mediation and Reconciliation Service) and international level organizations (UN, OSCE) and foundations (PAX, Berghoff foundation, Caritas, “Vidrodgennja” Foundation) for the transformation of conflicts. Among the methods and tools for conflict transformation, I identified 3: dialogue, facilitation and mediation. In this paper, I described the technology of transforming conflict between groups of people during nonviolent protests – urban peacebuilding. Urban peacebuilding has the following stages: intention, conflict monitoring, conflict assessment and mapping, modeling and identification of entry points, primary psychological contact, contact. The final stage of intervention in the conflict brings a person to change strategy, behavior. The urban peacebuilder carries out crisis intervention in conditions of non-violence, at the point of active "gray mass" and gives a voice to the silent majority. The urban peacebuilder has developed the following competencies: sociability, emotional intelligence, flexibility, ability to empathize and self-empathy, the ability to think structurally, understanding their own boundaries and limitations.

Аннотация

Вишневская Е.Д.. Ненасильственный протест: технологии трансформации конфликтов. – На правах рукописи. Магистерская диссертация по специальности 054 «Соціологія». – Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», кафедра социологии. – Киев, 2020. – 106 с., список источников из 94 наименований, 1 приложение, 1 рисунок.

Ненасильственный конфликт можно считать особым видом социально-политического конфликта. Нормативно-правовая база Украины не готова регулировать данный вид протестов. Инстинктивно люди склонны собираться в толпы и защищаться. В толпе человек подвергается психологическим изменениям: снижению социальной ответственности, снижению когнитивных компонентов в поведении, действует инфантильно. Конфликт следует понимать как вид взаимодействия между людьми. Трансформация конфликта заключается в изменении реальности конфликта через 3 его измерения: восприятие, контекст и поведение. Для трансформации конфликтов существуют внутренние институты (отделы полиции превентивного воздействия (полиция диалога), Национальная служба посредничества и примирения) и международного уровня организации (ООН, ОБСЕ) и фонды (PAX, Berghoff foundation, Caritas, фонд «Возрождение»). Среди методов и инструментов трансформации конфликтов я выделила 3: диалог, фасилитация и медиация. В работе я описала технологию трансформации конфликтов между группами людей во время ненасильственных протестов - уличная фасилитация. Уличная фасилитация имеет следующие этапы: намерение, мониторинг конфликта, оценка и картирование конфликта, моделирования и определения точек входа, первичный психологический контакт, контакт. Завершающий этап интервенции в конфликт выводит человека на смену стратегии, поведения. Уличный фасилитатор осуществляет кризисную интервенцию в условиях

ненасилия, в точке активной «серой массы» и дает голос молчаливому большинству. Уличный фасилитатор имеет развитые такие компетенции: коммуникабельность, эмоциональный интеллект, гибкость, способность к эмпатии и самоемпатии, умение структурно мыслить, понимание собственных границ и ограничений.

ЗМІСТ	
ВСТУП	10
РОЗДІЛ І. НЕНАСИЛЬНИЦЬКИЙ ПРОТЕСТ ЯК АКТИВНЕ НЕНАСИЛЛЯ, ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ОСОБЛИВИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН	
1.1. Активне ненасилля як особливий вид конфлікту	15
1.2. Законодавча та нормативно-правова база ненасильницького політичного протесту	22
1.3. Соціально-психологічні аспекти протестних настроїв та методи впливу на натовп	41
РОЗДІЛ ІІ. ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТУ	
2.1. Розуміння трансформації конфлікту в сучасних реаліях	50
2.2. Інституційні утворення для трансформації конфліктів	55
2.3. Методи та інструменти трансформації конфліктів	68
РОЗДІЛ ІІІ. ТЕХНОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТУ	
3.1. Вулична фасилітація як технології трансформації конфлікту під час ненасильницького протесту	78
3.2. Місце та межі вуличної фасилітації	86
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94
ДОДАТКИ	103

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімкого поширення світом набувають технології ненасильницького протесту як форми прояву конфлікту між громадянами та влади за демократичні цінності. Кінцеві результати таких протестів непередбачувані, важкокеровані.

Ненасилля як філософія існує з часів виникнення того ж насилля. Завжди як протиположна виникає течія, яка кардинально різниться у підході. Проте не слід плутати ненасильство із “пацифізмом”. Ненасильство - не тільки філософія, а й стратегія щодо зміни несправедливих норм, узурпації, шовінізму тощо. У своїй роботі приділяю більше уваги активному ненасиллю, методи якого перерахував Джин Шарп (Дод. 1). Витоки активного ненасилля йдуть від вчення Джайнізму, де людина оголошується найвищою цінністю. Роздуми Л. Толстого приводять до зупинки людських пороків: заздрості, помсти тощо. Такі протести свого часу надали змогу М. Ганді здобути незалежність Індії, Л. М. Кінгу громадянські права афроамериканцям.

Активне ненасилля сьогодні популяризується через вчення та Міжнародний гуманістичний рух Мартіна Родрігеса, розробки та “кольорові революції” Джина Шарпа, практики та Центр ненасильницького спілкування Маршалла Розенберга.

Варто сказати, що в Україні трансформацією конфлікту в його проявах як ненасильницький протест мало вивчений. Робота з такими конфліктами лишається на рівні роботи правоохоронних органів: розведення натовпу, вилучення агресивних мітингарів та так звані “зачистки”. Всі методи роботи зводяться до предмету психологічного впливу на некерований натовп як стихію. Працюють з його агресивними та панічними емоційними

проявами.

В 2017 році створений спеціальний відділ поліції, основною метою якого є комунікація із протестувальниками (лідерами натовпу). Тож за реформи поліції в роботі з конфліктами розширено методи превентивної дії. Хоча свою дієвість поліція превентивної комунікації доказала в тому ж таки 2017 році під час чемпіонату з баскетболу, проте виникають запитання наскільки ефективними є такі відділи під час “соціального роїння” ненасильницьких протестів.

Діяльність міжнародних організацій таких як Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, міжнародні фонди (РАХ, Berghof, “Відродження”, “Карітас” тощо) більше націлена на роботу в постконфліктний період, на гасіння тліючих конфліктів та превентивні заходи щодо соціальних конфліктів. Тим паче міжнародні організації обмежені мандадтами і бюрократією, а фонди не завжди зацікавлені у сталих ефектах, у комплексному глибинному процесі.

Слід зазначити також про нормативно-правове урегулювання такого волевиявлення громадян. Існує два законопроекти щодо ненасильницьких чи мирних протестів та обидва піддаються критиці і мають процедурні прогалини, що у подальшому при їх прийнятті дають люффт юридичної невизначеності. Тож їх застосунок буде сумнівним і залежитиме від “політичної волі”.

Розглядаючи психологічний аспект натовпу та ненасильницького протесту зокрема, слід врахувати, що людина - соціальна істота. Перебування в натовпі, збирання в юрбу - життєво необхідна модель поведінки для виживання. Вплив натовпу на людину, феномени та психологію натовпу вивчали З. Фрейд, Флойд Олпорт, Теодор Адорно, Гюстав Лебон, Ральф Тернер, Льюїс Кілліан та інші. Людина в натовпі отримує безпеку, проте

втрачає свою ідентичність.

Серед методів по трансформації конфліктів широко застосовується діалог, проводиться фасилітація, медіація. Проте такі форми залучають малу кількість людей, займають час на підготовку, організацію простору. Проходить поза часом та простором ненасильницького протесту.

За таких умов наразі не існує методів та підходів по трансформації конфліктів під час ненасильницького протесту.

Мета магістерської дисертації концептуалізувати та відобразити вуличну фасилітацію як технологію трансформації конфліктів під час ненасильницького конфлікту.

Завдання:

- надати визначення ненасильницький протест як активне ненасилля, право людини та особливий психологічний стан;
- визначити активне ненасилля як особливий вид конфлікту;
- вивчити законодавчу та нормативно-правову базу ненасильницького політичного протесту;
- проаналізувати соціально- психологічні аспекти протестних настроїв та методи впливу на натовп;
- ознайомитись із існуючими теоріями та практиками трансформації конфліктів;
- охарактеризувати розуміння трансформації конфлікту в сучасних реаліях;
- описати інституційні утворення для трансформації конфліктів;
- оцінити методи та інструменти трансформації конфліктів;
- описати технологію трансформації конфлікту;
- структурувати вуличну фасилітацію як технологію трансформації

конфлікту під час ненасильницького протесту;

- визначити місце та межі вуличної фасилітації.

Об'єкт дослідження: ненасильницький протест як суспільно-політичний конфлікт.

Предмет дослідження: вулична фасилітація як технологія трансформації конфліктів під час ненасильницьких протестів.

Методи дослідження.

Для вирішення поставленої мети та завдань у роботі використано низку методів загальнонаукового та специфічного соціологічного характеру: порівняльного аналізу і синтезу (для концептуалізації понять «ненасильницький протест» та для визначення проблематичних аспектів головних парадигм ненасильницького підходу), типологізації (для вивчення структури та типології ненасильницького протесту як виду натовпу і поведінки людини в ньому), психологічного методу вивчення поведінки (для пояснення феноменології ненасильницького протесту, його суті та природи), методу аналізу нормативно-правових актів (для визначення юридичних та правових меж ненасильницького протесту в Україні та за кордоном), методу спостереження та документування (для опису технології трансформації конфлікту), систематизації (при структуруванні трансформаційної технології, при створенні покрокового плану роботи з конфліктом).

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше розроблено технологію по трансформації конфлікту в ході проведення ненасильницького протесту.

Практичне значення одержаних результатів. Технологію подану в магістерській дисертації можна використовувати при розробці трансформаційного впливу на конфлікт, який вилився у ненасильницький протест.

Апробація результатів дисертації. Власне окремі аспекти технології зафільмовано та описано на Facebook-сторінці “Миротворчі ініціативи”.

Структура магістерської роботи.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та рекомендацій, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 106 сторінок, з них основного тексту – 86 сторінок. Список використаних джерел містить 94 найменувань.

РОЗДІЛ І. НЕНАСИЛЬНИЦЬКИЙ ПРОТЕСТ ЯК АКТИВНЕ НЕНАСИЛЛЯ, ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ОСОБЛИВИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН

1.1. Активне ненасилля як особливий вид конфлікту

Насильство - звичний феномен людського суспільства. Чого лише варті вислови: “історію пише переможець”, “переможця не судять”, “правий той, хто сильніший”. Це свідчить про те, що сила - звичний спосіб вирішення конфліктів на міжособистісному, державницькому, національному рівнях. Сильна воля, сильна влада, сильна рука - сила завжди має в нашій свідомості позитивне забарвлення: сильний - значить гідний поваги. Отже, сила - це гарна якість, це добро, це благо. Проте не насилля.

Насилувати, примушувати, неволити - "дія образлива, незаконна, свавільна" (В.Даль), тобто дія, що примушує робити щось у супереччя своїй волі, бажанню, потребі. Провести межу між "ненасильницьким" застосуванням сили і власне насильством не представляється можливим.

Якщо насилля можна чітко окреслити і зрозуміти, відчувати, побачити, то що мається на увазі під терміном “ненасилля”. Скільки існує людство і соціальні відносини поряд з війнами існує рух прибічників ненасилля. Ідеалом для етики ненасильства став принцип людинолюбства - універсальний, основний моральний закон. Етика ненасильства - це обґрунтування таких принципів і методів рішення проблем і конфліктів, що виключають застосування насильства над особистістю (морального і фізичного). Етика ненасильства - це спосіб життя, відповідно до якого людина будує свої відносини з людьми, відноситься до усього живого, до

природи.

У своїй роботі хочу приділити увагу саме активному ненасильству, що сьогодні дає прояви у ненасильницьких протестах. Тож що передувало появі саме ненасильницькому руху в протестах?

Прийнято вважати, що ідеал ненасильства сформульований у Нагорній проповіді (Новий Завіт). Заповіді непротивлення злу насильством на превелику силу входили у свідомість людини і спочатку здавалися просто нездійсненними: вони суперечили загальноприйнятим нормам моралі, принципам, природним інстинктам, традиціям. Читаємо: "Хто вдарить тебе в праву щоку твою, зверни до нього й іншу" (Мф. 5, 39). Звично, що у людини, яка дбає про свої кордони та може відстоювати власну гідність, такий посил викликає бурю емоцій і протесту: чому не можна відповісти кривдникові? У Нагорній проповіді непротивлення злу розглядалося як прояв моральної досконалості, індивідуальної моральної переваги над чужим гріхом. Немноження зла розцінювався як прояв добра.

Розглянемо рухи, які увібрали в себе ідею ненасилля.

Джайнізм. Прихильники цієї духовної течії вважають, що якщо ти відчуваєш співчуття (емпатію) до кожної живої істоти значить відчуваєш до самого себе. Засновник течії Магівара та його наслідувачі вважають, що кожна істота є єдиною і неповторною, тому й є безсмертною. У вченні виділяють один з принципів - ненасилля або ахімса.

Кожна дія це причина, яка породжує наслідки. Тож кожен акт насилля (хімса), який перечить принципу ненасилля, повертається проти того, хто його здійснив. Тільки ненасильницькими діями можна досягти блаженства та миру. Вбити іншого - це означає вбити самого себе.

Значна роль у роздумах щодо принципів етики ненасильства належить Л.Толстому. Він писав, що визнання необхідності протиставлення злу

насильством є не що інше, як виправдання людьми своїх звичних улюблених пороків: помсти, користі, заздрості, властолюбства, боягузтва, злості. "Більшість людей християнського світу почувають... тяжкість свого положення і вживають для рятунку себе той засіб, що по своєму світогляді вважає дієвим.

Засіб це - насильство одних людей над іншими. Одні люди, що вважають для себе вигідним існуючий державний порядок, насильством державної діяльності намагаються утримати цей порядок, інші тим же насильством революційної діяльності намагаються зруйнувати існуючий устрій і встановити на місце його інше, краще". На думку Толстого, головна помилка авторів політичних вчень, які привели до тяжкого положення, у тому, що вони вважають за можливе за допомогою насильства з'єднати людей так, щоб вони всі, не противлячись, підкорилися тому самому устрою життя. "Усяке насильство полягає в тому, щоб одні люди під погрозою страждань чи смерті змушують інших людей робити те, чого не хочуть ті, кого насилують".

Л. Толстой в своїй книзі "Царство Боже в середині вас" говорить про ненасилля. Він описував роздуми щодо християнських доктрин - "полюби ближнього свого" та "непротивитись злу насиллям". Толстой вважав, що практичне застосування допоможе знищити боротьбу між людьми. При цьому одна частина людей має підкорюватись, а також, зокрема ті, хто наділені владними повноваженнями, мають заборону на застосування жорстокості безвідносно до кого.

За словами М.К. Ганді ненасилля - це найбільша сила, якою володіє людство. Натхненний роботами Л.Н. Толстого ("Царство Боже в середині вас") та обурений політикою апартеїду і сегрегації в ЮАР, він розпочав акції громадської непокори. Люди відмовлялись реєструватись виконувати

ганебні, принижуючі процедури. Завдяки таким ненасильницькими діям Ганді домігся відміни дискримінаційних законів.

Основним для Ганді став принцип ненасильства, що припускає дві форми боротьби: неспівробітництво і цивільна непокоря. Ці погляди знайшли відображення в його роботі "Моя віра в ненасильство".

"Я знайшов, - пише Ганді, - що життя існує серед руйнування і, отже, повинний існувати закон більш високий, чим закон руйнування. Тільки при такому законі суспільство буде побудоване вірно і розумно і життя буде коштувати того, щоб нею прожити... Де б не виникала сварка, де б вам не протистояв опонент, скоряйте його любов'ю... цей закон любові діє так, як ніколи не діяв закон руйнування". На думку Ганді, необхідна досить напружена підготовка, щоб ненасильство стало складовою частиною менталітету.

Тільки ступивши на шлях самообмеження і дисципліни, можна досягти бажаного результату. "Поки немає щирої підтримки з боку розуму, одне лише зовнішнє дотримання буде тільки маскою, шкідливої як для самої людини, так і для інших. Досконалість стану досягається, тільки коли розум, тіло і мова знаходяться в згоді... Ненасильство - зброя сильних. Страх і любов - суперечні поняття. Любов нерозважливо віддає, не задумуючись про те, що одержить замість. Любов бере з усім миром як із собою і в остаточному підсумку панує над всіма іншими почуттями... Закон любові діє, як діє закон гравітації, незалежно оттого, приймаємо ми це чи ні. Так само як учений діє чудеса, по-різному застосовуючи закон природи, так і людина, що застосовує закон любові з акуратністю вченого, може діяти ще великі чудеса".

Тут як бачимо, філософія ненасилля перетворилась в конкретні дії, вступила в свою фазу активності. Використовувались такі інструменти

ненасильницького протесту: акти непокори, невиконання несправедливих законів, маніфести, не співпраця з владою, бойкоти певних товарів.

Таким чином ненасильницькі дії опосередковано завдавали шкоди, ослаблювали економіку.

За переконаннями Ганді ненасилля - це боротьба проти несправедливості, підтвердження любові до ближнього свого, пошук істини.

Не співпраця зі злом - це такий же моральний борг, як і співпраця з добром. Вважав М.Л. Кінг. Мартін Лютер, натхненний діями Ганді, розпочав свої активні ненасильницькі дії проти утиску прав "чорних". Перша ненасильницька дія - відмова афроамериканки звільнити місце, яке було лише для "білих". Серед дій активного ненасилля Кінг та його прибічники використовували сидячі забастовки, бойкоти, nereагування на провокації.

Мартін Лютер вважав, що насилля слід шукати в самому серці суспільства: в його правилах, в його філософії. Його робота "Любіть ворогів ваших" - тут містяться не тільки обґрунтування принципів універсальної любові до людства, але і рекомендації з реалізації цих принципів. Кінг не тільки мораліст, але і психолог: він усвідомлює те, наскільки важко прийняти принципи ненасильства і людинолюбства, до якого ступеня глибокі психологічні проблеми несумісності звичних для людей принципів і проповідуваних ним ідей.

Сіло - літературний псевдонім Маріо Луїсе Родрігеса Кобеса: поведься з іншими таким чином як хочеш, щоб ставились до тебе. Із вчень Сіло розпочався гуманістичний рух в Аргентині, який виражався у боротьбі проти глобалізації як поширення влади надкраїн та висловлював думки за "світову людську націю". Прихильники гуманістичного руху цінують велич людського існування, людина в центрі всього і сама цінність людського життя.

В 90х рух отримує широке поширення. Наразі гуманісти борються за захист прав людини в громадській, політичній та культурній сферах життя в різних частинах планети (История ненасилия).

Окрему увагу слід приділити Джину Шарпу. Американський громадський діяч, видав книги з методів ненасильницької боротьби з авторитарними режимами. Відомий як автор інструментів «м'якої сили» та ідеології «кольорових революцій», вперше випробуваних при відділенні Прибалтики від СРСР в 1991 році (Гусєв, 2018). Також є засновник Інституту імені Альберта Ейнштейна, Що фінансується Національним фондом демократії, Фондом Форда і Міжнародним республіканським інститутом (директором раніше був Джон Маккейн) і мав тісні зв'язки з аналітичним центром RAND Corporation.

Джин Шарп не приймав особистої участі в практичних діях своїх послідовників, за рідкісними винятками (Русская служба Би-Би-Си, 22.02.2012.). Зокрема, в 1990-1991 роках Шарп читав лекції в Академії наук СРСР, на яких були присутні представники Прибалтики, що навчалися у Шарпа методам боротьби за відділення республік від СРСР (Гусєв, 2018). Потім він відвідував Прибалтику, де консультував політиків-переможців, які отримали перемогу на виборах, що прагнули до незалежності прибалтійських країн від СРСР. У Литві він працював з Аудрюс Буткявічюс, в Латвії - з Талава Юндзісом (Русская служба Би-Би-Си, 22.02.2012.).

Вчення та методи Дж. Шарпа піддаються критиці. Повний перелік - в Додаток А. Зокрема Т'єррі Мейсан в статті «Інститут Альберта Ейнштейна: відмова від застосування насильницьких методів у версії ЦРУ» звинувачує Шарпа у співпраці зі спеціальними службами США. Список «198 методів ненасильницьких дій» («198 Methods of Nonviolent Action») включає свідомо протизаконні дії, а пункт 148 включає прямо насильницький метод:

«заколот». Основний зміст списку - заходи, які можуть розглядатися як методи політичного і економічного саботажу.

16 вересня 2020 року політичний діяч Білорусі Олександр Лукашенко назвав методику «кольорових революцій» Шарпа причиною протестів в місті Мінську та регіонах країни. «Тактика організаторів будувалася за класичним американським підручником кольорових революцій. Це всім відомий Джин Шарп. » - Прес-служба Президента Республіки Білорусь.

Наразі все більше популярності набуває Ненасильницьке спілкування, основоположником якого був Маршалл Розенберг. Маршалл Розенберг - американський психолог, винайшов методи ненасильницького спілкування - способу комунікації, що дозволяє людям донести один до одного інформацію, необхідну для мирного вирішення конфліктів і розбіжностей. Він також є засновником і директором освітніх програм Центру ненасильницького Спілкування - міжнародної некомерційної організації.

Ненасильницьке спілкування базується на ідеї того, що кожна людина здатна до співпереживання. У центрі уваги ненасильницького спілкування стоїть не переконання інших людей в переході до якихось «правильних» конкретних дій, а розвиток на взаємоповажної основі душевно-вдячних відносин, що дозволяє більш тісну співпрацю і взаємно збагачує творчість в спільному житті. Для ненасильницького спілкування використовуються іноді й інші терміни «доброзичливе спілкування», «уніфікація комунікації», «мова серця» або «мова жирафа».

Люди вдаються до насильства або поведінки, завдають душевного страждання іншим, тоді, коли вони не усвідомлюють, що існують більш ефективні і гуманні моделі поведінки. Образ думок, які провокують психологічне або фізичне насильство, закладається культурою. Теорія ненасильницького спілкування спрямована на формування такого способу

мислення, щоб всі люди своєю поведінкою прагнули задовольнити потреби один одного. Відповідно до теорії ненасильницького спілкування, гармонія може бути досягнута тоді, коли люди зможуть зрозуміти свої потреби, потреби оточуючих і почуття, які викликані цими потребами (Розенберг, 2003).

У центрі ідеї М. Розенберг ставить такі три аспекти комунікації:

1. Самоемпатія, як глибоке і емоційне переживання, усвідомлення свого власного досвіду і вираження усвідомленого почуття у формі «Я-висловлювання».
2. Емпатія, як розуміння серцем потреб партнера по спілкуванню і передачі йому цього розуміння, бачачи в ньому все тільки хороше і красиве.
3. Чесне самовираження, як автентичне вираження себе таким чином, щоб воно пробуджувало співчуття в іншій людині.

Отже, активне ненасилля як вияв соціально-психологічного конфлікту в своєму онтогенезі набуло структури та технологій переходу в масовий протест.

1.2. Законодавча та нормативно-правова база ненасильницького політичного протесту

Країни, які дотримуються та регламентують демократичні цінності, створюють систему законодавчого і нормативно-правового забезпечення організації ненасильницького політичного протесту, включає сукупність законів, юридичних норм, правил, процедур і традицій, що виходить із тези

про невід’ємне право людини на протест, демонстрацію власної незгоди із курсом офіційної влади. Дане право поєднується з ідеєю свободи, звільнення людей не лише від тоталітаризму, а й більше – від рабства духовного. За словами С. Франка «будь-яка відмова від свободи є духовне самогубство, будь-який замах на свободу іншого є замах на вбивство в ньому людини, на протиприродне винищення в ньому „образу і подоби Божого” і перетворення його в тварину» (Франк, с. 240). Право людей на повстання проти негідної влади бере свій початок з релігійних догм, що декларують ідею свободи. Так, в Євангелії від Луки зазначається: „На Мені Дух Господній, бо Мені Він помазав, щоб Добру Новину звіщати вбогим. Послав Він Мене проповідувати полоненим визволення, а незрячим прозріння, відпустити на волю помучених...” (Лк. 4:18). А в другій книзі Мойсеевій Вихід написано: „Я – Господь, Бог твій, що вивів тебе з Єгипетського краю з дому рабства” (2М. 20:2). „І будеш пам’ятати, що був ти рабом в єгипетському краї, і вивів тебе Господь Бог твій, звідти сильною рукою...” (5М. 5:16). Законодавча та нормативно-правова база має на меті регуляцію та реалізацію прав людини в розрізі ненасильницьких протестів. З одного боку (з боку громадянина, людини без громадянства) спроба домогтись безпереможної реалізації своїх прав, а з іншої (сторони держави) - забезпечити контроль та чіткі межі здійснення цього права. Міжнародний контроль та міжнародні Конвенції сприяють помякшенню реалізації таких прав в країнах, які тяжіють до демократичного ладу. І процес встановлення таких прав здійснюється не завдяки відміні попередніх прав, а шляхом їх доповнення та розвитку.

З розвитком матеріальних умов, засобів виробництва, появою нових технологій нормативно-правова база ненасильницького протесту еволюціонувала. Загалом виділяють три покоління прав людини, які включають природні, індивідуальні, колективні, громадянські, політичні,

економічні, соціальні та інші права і свободи (Зізік, с. 20–22).

Реформістські теорії XVII і XVIII ст., пов'язані з англійською, американською і французькою революціями дають початок першому поколінню громадянських та політичних прав. Ця позиція відображається у доктрині класичного лібералізму й негативному розумінні права («свободи від»). У Загальній декларації прав людини до першого покоління прав людини належать статті 2–21: свобода від расової й інших видів дискримінації; свобода від рабства; свобода від тортур, свобода від свавільного арешту, затримання та вигнання; право на справедливий і відкритий суд та ін. Звернімо увагу, що ч. 1 ст. 20 наголошує про «кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій» (Загальна декларація прав людини).

Традиції соціалістичної політико-правової думки XIX ст. Це наступне, друге, покоління економічних, соціальних та культурних прав. Осяйнула боротьбою та рухом за добробут. Це покоління прав направлене на “право на” - тобто на позитивне розуміння в своїй перевазі. Знайдемо їх викладення у Загальній декларації прав людини у ст.ст. 22–27: право на соціальну безпеку; право на працю та захист від безробіття; право на відпочинок та ін. Якщо перше покоління прав людини уособлювало ідею «мінімальної держави», то друге – «соціальної держави» або «держави загального добробуту».

У ст. 28 Загальної декларації прав людини викладене третє покоління прав людини. В ній йдеться, що «кожний має право на суспільний та міжнародний порядок, в якому права, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю реалізовані» (Загальна декларація прав людини).

Отже, право на мирний протест - відноситься до низки прав людини. Право людини виникає лише в і через взаємодію людини з державою. І

держава має гарантувати природні права людини, які виходять із філософії виживання людства взагалі. Зокрема право на ненсильницький (мирний протест) - це є право на участь кожної людини у суспільно-політичному житті країни. Тож важливе встановлення партнерських взаємовідносин між державою та населенням. Такі норми є договором між населенням та державою про те, як діяти, в якій послідовності і в яких межах, аби реалізувати свої права в повній мірі та не завдати шкоди один одному, право на конфлікт.

Оскільки закони створює держава, а правові норми – суспільство у процесі історичної еволюції, тож правові норми мають ширший характер. Державним органам дозволено лише те, що законодавчо зафіксовано, а населенню - все, що не заборонено.

Давайте умовно розділимо всі правові та законодавчі норми, які існують в Україні, на три рівні:

- загальні права та свободи людини. Цей рівень є загальнообов'язковим і включає в себе: Конституцію України, закони та постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. Зокрема активна участь громадян у справах держави та суспільства зафіксована у таких документах: укази Президента України і постанови Кабінету Міністрів України: «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2004), «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2010), «Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства» (2012), «Про затвердження

Національної стратегії у сфері прав людини» (2015), «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» (2016), Розпорядження Кабміну «Про затвердження Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини» (2015), Закон України «Про громадські об'єднання». В останньому зазначено, що громадське об'єднання має право проводити мирні зібрання відповідно до ч. 1, ст. 21 (Закон України «Про громадські об'єднання»).

- відомча нормативно-правова база відповідно до функцій та обов'язків окремих державних органів та установ.
- міжнародні політико-правові акти. Акти ратифіковані Україною - стають частиною національного законодавства України (Конституція України). До числа таких прав відносить і право на мирні зібрання, що гарантується також і Конституцією України. Наприклад, Загальна декларація прав людини (1948); Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966); Конвенція про заборону всіх форм дискримінації жінок (1979); Європейська хартія місцевого самоврядування (1985); Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру (1990) та ін.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР 1973р.) - документ ООН, регулює суспільні відносини у сфері прав і свобод людини і визначає певні міжнародні стандарти. Зокрема, ст. 19 цього документу наголошує на праві кожної людини безперешкодно дотримуватися своїх поглядів, а також праві на вільне вираження свого погляду, яке включає свободу шукати, одержувати

і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. А ст. 21 цього пакту гарантує кожному право на свободу мирних зборів, причому користування цим правом «не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб». Завдання зазначеного документа полягає, зокрема, в тому, щоб гарантувати можливість приватним особам брати участь у політичному житті країни, у такому випадку – у формі спільного організованого або неорганізованого (спонтанного) висловлення своєї громадянської позиції з приводу тих або інших питань суспільно-політичного розвитку країни (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966).

Слід зазначити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, прийняту європейською спільнотою у 1950 р. (ратифіковано Україною у 1997 р.). Слід звернути увагу на ст. 10 документу, яка гарантує кожному право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, свободу одержувати і передавати інформацію без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950). Водночас, здійснення цих свобод може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної

інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950).

Далі у ст. 11 цієї ж конвенції гарантується кожному право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950).

Одна з основ демократії - безперешкодне право на мирні зібрання. Ця свобода може реалізовуватись як індивідуально, так і групою людей, як фізичною особою, так і юридичною. Ця свобода дозволяє висловлювати власну думку населенню держави, вибудовувати діалог та змінювати власне суспільно-політичне становище. Через мирні зібрання можна досягти різних цілей: вираження поглядів, захисту інтересів, а також протесту проти політики влади з окремих питань або політичного курсу загалом. Дане право може проявлятися у різних формах його реалізації. Це можуть бути зібрання в одному місці, статичні. До них можна віднести публічні зустрічі, масові акції, «флешмоби», мітинги, сидячі демонстрації, пікети, страйки. Або зібрання, які рухаються, переміщаються. Наприклад, паради, ходи, процесії, пересування паломників, автоколони та ін.

Для вирішення чіткого розуміння, що таке “ненасильницький протест” в юридичному розуміння та звужити поле юридичної невизначеності, слід долучити трактування поняття та його дефініцію. Візьмемо такий документ як Керівні принципи зі свободи мирних зібрань,

яки прийнято у 2007 р. під егідою Бюро по демократичним інститутам та правам людини ОБСЄ (БДІПЛ) за консультативної підтримки Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) Ради Європи за участю представників України. Так, зібрання визначається мирним, якщо його організатори мають мирні наміри і воно має ненасильницький характер. Під терміном «мирне» слід розуміти таку поведінку, яка може дратувати або ображати інших осіб, і навіть таку поведінку, яка тимчасово перешкоджає, затрудняє або створює перешкоди діям третіх осіб (Руководящие принципы по свободе мирных собраний, с. 15).

У тексті документу терміну «право на свободу мирних зібрань» надається перевага порівняно з терміном «право на мирне зібрання». Цим самим підкреслюється факт того, що в основі будь якого права на зібрання покладено більш фундаментальне розуміння свободи, сутність якого полягає у тому, що реалізація свобод повинна здійснюватися без будь-якого втручання. Участь в публічних зібраннях має бути виключно добровільною і без примусу (Руководящие принципы по свободе мирных собраний, с. 25).

У тексті наводяться сім основних принципів у сфері організації та проведення мирних зібрань:

- презумпцію на користь проведення зібрання;
- позитивне зобов'язання держави щодо сприяння мирним зібранням та їх захисту;
- законність;
- пропорційність;
- недискримінацію;
- належну адміністрацію;
- відповідальність адміністративних органів.

Зазначені принципи становлять собою обов'язкові правила поведінки

для будь-яких адміністративних та судових органів, які у процесі свого функціонування вирішують питання щодо реалізації приватними особами названого права.

Принцип презумпції на користь проведення зібрання враховує той факт, що право на свободу мирних зібрань належить до основоположних прав, відповідно його реалізацію необхідно, за можливості, забезпечити без жодного регулювання. Усе, що явно не заборонено законом може бути дозволено.

Наступний принцип – позитивне зобов’язання держави щодо сприяння мирним зібранням та їх захисту передбачає, що найважливішим обов’язком держави є створення необхідних механізмів та процедур, що дозволяють забезпечити реальне здійснення свободи зібрань без надмірного бюрократичного регулювання.

Принцип законності передбачає неодмінне виконання міжнародних та вітчизняних норм законодавства щодо організації та проведення мирних зібрань. Будь які обмеження мають базуватися на положеннях закону і мають відповідати Європейській конвенції щодо захисту прав і основних свобод, а також іншим міжнародним інструментам в галузі прав людини.

Принцип пропорційності є засобом забезпечення балансу інтересів: будь-які обмеження у відношенні свободи зібрань мають бути пропорційними. У процесі досягнення органами влади законних цілей перевагу слід віддавати заходам, що передбачають найменший рівень втручання.

Принцип пропорційності вимагає, щоб органи влади автоматично не накладали обмеження, які істотно змінюють характер заходу, – наприклад, не слід переносити місце проведення зібрання у віддалені від центру райони міста.

Щодо реалізації принципу недискримінації, то він передбачає, що під час регулювання свободи мирних зібрань відповідні органи влади зобов'язані не допускати дискримінації за жодною з ознак щодо будь-якої особи чи групи осіб.

Принцип належної адміністрації виходить з позиції того, що громадськість має бути поінформована про те, який державний орган відповідає за прийняття рішень щодо реалізації свободи зібрань, і ця відповідальність має бути закріплена в законодавстві. Цей орган забезпечує достатній доступ громадськості до достовірної інформації щодо порядку його роботи.

Адміністративні органи повинні виконувати свої правові обов'язки та нести відповідальність за будь-яке їх невиконання – процедурне або по суті. У цьому полягає сутність принципу – відповідальність адміністративних органів (Руководящие принципы по свободе мирных собраний, с. 16–17).

Згідно з правовим статусом право на участь у мирному зібранні можна розглядати у трьох варіаціях статусу учасників зібрання.

Статус негативний. Тут йдеться про негативні правові норми, на підставі яких формулюється вимога щодо держави про припинення або невчинення дій, які можуть порушувати основоположні права людини.

Статус позитивний. З нього випливає низка можливостей для приватних осіб, пов'язаних насамперед з правом останніх вимагати від держави вчинення дій, спрямованих на забезпечення реалізації належних їм основоположних прав (Мельник, с. 66–68).

Статус активний є важливим здобутком демократії. Він дістає вияв, зокрема, в активному та пасивному виборчому праві, праві на участь у референдумі, праві на доступ до державної служби, праві брати участь в управлінні державними справами. На окрему увагу в межах активного

правового статусу заслуговує також природне право людини на непокору неправомірним діям представників влади, яке, на жаль, не дістало закріплення у Конституції України (Мельник, с. 69).

Конституція України - основний закон і в частині здійснення дій у форматі ненасильницького протесту. Напрямку таке право не задекларовано. Проте воно впливає з ст. 39, в якому зазначається про те, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, ходи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Реалізація права на мирний протест стає правомірною й у випадках порушення чинною владою основних прав і свобод громадян, оскільки за Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Забезпечення прав і свобод людини «є головним обов'язком держави» (ст. 3). Держава відповідальна перед своїми громадянами про забезпечення та збереження прав та свобод людини. Зі змісту ст. 5 Конституції України, яка вказує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Тобто грубе та систематичне порушення прав та свобод громадян України органами державної влади порушує права народу як суверена. Також лише народіві України належить право «визначати і змінювати конституційний лад в Україні», водночас це право «не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» (ст. 5).

Мирний протест є також однією з форм реалізації права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, яке гарантує ст. 34 Конституції України (Конституція України). Таким чином, для забезпечення соціальної комунікації, безпосередньої участі громадянина у

суспільно-політичному житті власної країни використовується право на свободу мирних зібрань, мирного протесту, ненасильницького протесту. Такі гарантії дозволяють державі розвиватись, вибудовувати політику, руйнувати, трансформувати застарілі норми відносин держава-людина. Соціальна комунікація є важливою також для існування держави як такої, а також організації її належної взаємодії з інституціями громадянського суспільства. Представники останнього мають право брати активну участь у формуванні державної політики, розробці програмних та нормативних документів, здійсненні контролю за функціонуванням органів державної влади, що, зрозуміло, передбачає і вимагає наявності комунікаційних зв'язків між приватним особами та агентами держави (Мельник, с. 59).

Між правом на свободу мирних зібрань та свободою думки і слова, про що йдеться також і у ч. 1 ст. 34 Конституції України, спостерігається надзвичайно тісний зв'язок. Це пов'язано з тим, що мирні зібрання мають на меті формування певної громадянської позиції (думки) та її колективне вираження. Відповідно, будь-які державні заходи, спрямовані проти мирного зібрання, водночас несуть у собі обмеження і для свободи думки та слова (Мельник, с. 60–61).

Важливе значення має також і взаємозв'язок права на свободу мирного зібрання, визначеного ч. 1 ст. 39 Конституції України, та права на страйк, гарантованого ч. 1 ст. 44 Основного Закону, у разі коли право на страйк реалізується у формі масових акцій. Право на свободу мирних зібрань, з огляду на його демократичну функцію, у загальній системі основоположних прав має пріоритет перед правом на свободу дій, гарантованим ч. 1 ст. 23 Конституції України (кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості). Інакше кажучи, право на свободу мирних зібрань є спеціальним видом права на свободу дій (Мельник, с. 64).

Для проведення мирних зібрань достатньо повідомити місцеві органи влади, а не отримувати від них дозвіл. І обмежити реалізацію права на мирні зібрання може лише суд: «Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (Центр політико-правових реформ, 2017).

В Україні з часів її незалежності близько 13 законопроектів побували на розгляді парламенту, чотири рази експертний висновок щодо таких законопроектів давала Венеціанська комісія. До цих пір жодного із законопроектів не схвалено. Європейський суд з прав людини постановив з цього приводу: «Хоча Суд погоджується з тим, що державі може знадобитися певний час для прийняття законодавчих актів протягом перехідного періоду, він не може погодитися з тим, що затримка у понад двадцять років є виправданою, особливо коли йдеться про таке фундаментальне право, як свобода мирних зібрань» (Центр політико-правових реформ, 2017). Проте в інших країнах такі закони діють.

З 1986 р. Закон про “Охорону громадського порядку” регулює проведення походів і демонстрацій у Великобританії. Необхідна санкція поліції для проведення вуличних заходів. За 6 днів до початку заходів організатори мають звернутись із заявою. У повідомленні необхідно вказати дату, місце й час проведення акції, маршрут руху, прізвища та адреси організаторів.

Найбільш суворі покарання – до 10 років в'язниці – передбачено для учасників масових заворушень. Провокації та підбурювання до насильства караються строком до шести місяців або штрафом до 5000 фунтів, причому в цьому випадку йдеться не про організаторів, а про учасників, викритих у

протиправних діях (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 3).

Вуличні демонстрації та мітинги у ФРН проводяться відповідно до Федерального закону «Про зібрання і походи» в редакції 1978 р. Цей документ встановлює повідомний порядок проведення подібних заходів. До того, законодавство ФРН допускає можливість проведення стихійних мітингів, якщо їх виникнення обумовлено недавніми подіями, що відбулися. Повідомлення про мітинг подається в місцеву поліцейську дільницю не пізніше ніж за дві доби до початку заходу. У повідомленні має бути вказано мету демонстрації та дані відповідальних осіб.

Покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року організаторам загрожують лише у випадку, якщо вони проводять заздалегідь спланований захід без повідомлення (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 3–4).

В Конституції Італійської Республіки, громадяни мають право збиратися мирно і без зброї у будь-якому місці відкритому для публіки. Але якщо йдеться про демонстрації та мітинги в громадських місцях, то порядок їх організації регулюється «Законом про охорону громадського порядку» від 1975 р. За цим документом, організатори зобов'язані повідомляти місцеве поліцейське управління про запланований захід мінімум за три дні до його проведення. Параметри заявки цілком стандартні для європейських країн: у ній мають бути зазначені організатори, цілі та характер маніфестації, час, місце та маршрут, склад і кількість учасників.

Організаторам несанкціонованих мітингів, за італійським законодавством, може загрожувати покарання у вигляді штрафу (максимальний розмір якого не обмежено: особливо до тих демонстрантів, що завдали матеріальної шкоди міській чи приватній власності, суд може

призначити штраф, співрозмірно завданому збитку) або позбавлення волі на строк від одного до 12 місяців (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 4).

У США законодавчі вимоги до проведення мітингів і маніфестацій перебувають у віданні влади штатів. Наприклад, у Нью-Йорку заявку на проведення мітингу треба подавати за 45, у Лос-Анджелесі – за 40, а у Вашингтоні – не менше ніж за 15 днів. У деяких містах заборонено проведення мітингів біля урядових і адміністративних будівель. У деяких містах існують обмеження протяжності маршруту походів, а в деяких, щоб отримати дозвіл, доведеться заплатити 300 дол. Несанкціоновані акції підпадають під визначення «публічні заворушення», що ставлять під загрозу громадський спокій. У поліції в такому випадку є право розганяти маніфестації та заарештовувати найбільш активних учасників. Максимальне покарання, яке може загрожувати учасникам несанкціонованих демонстрацій, – 10 років позбавлення волі. Але це тільки в тому випадку, якщо вони брали участь у заворушеннях зі зброєю. Переважно учасники мітингів отримують покарання у вигляді адміністративного штрафу за створення перешкод для проходу людей та проїзду транспорту, максимальний розмір, якого становить 3000 дол. (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 5].

У Законі Республіки Польща «Про зібрання» від 5 липня 1990 р. зазначено чіткі терміни повідомлення та відмови у проведенні мирних зібрань – три дні до проведення акції. У польському законодавстві немає поділу мирних зібрань на підвиди. Там міститься лише одне чітке й досить вигідне для громади визначення. Мирне зібрання це зібрання щонайменше 15 осіб з метою спільних дій чи спільного вираження думки. Тобто менше 15 осіб, які бажають зібратися, не мають виконувати формальних вимог цього

закону (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 34).

Указ Президента, що має силу закону, «Про порядок організації і проведення мирних зібрань, мітингів, походів, пікетів і демонстрацій в Республіці Казахстан» (1995), наголошує, що формами висловлення громадських, групових або приватних інтересів і протесту, що позначені у законодавстві як зібрання, мітинги, походи і демонстрації, слід розуміти також голодування в громадських місцях, встановлення юрт, наметів, інших споруд і пікетування (ст. 1).

Заява про проведення зборів, мітингу, ходи, пікетування або демонстрації подається в письмовій формі не пізніше ніж за 10 днів до наміченої дати їх проведення. У заяві зазначаються мета, форма, місце проведення заходу або маршрути руху, час його початку й закінчення, передбачувана кількість учасників, прізвища, імена, по батькові уповноважених (організаторів) та осіб, відповідальних за дотримання громадського порядку, місце їхнього проживання та роботи (навчання), дата подання заяви (ст. 3) (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 7).

Законодавством Російської Федерації ст. 7 Федерального закону «Про збори, мітинги, демонстрації, ходи і пікетування» 2004 р. визначено повідомлення про проведення публічного заходу, у якій сказано: «Повідомлення про проведення публічного заходу (за винятком зборів і пікетування, проведеного одним учасником) подається його організатором у письмовій формі до органу виконавчої влади суб'єкта Російської Федерації або орган місцевого самоврядування у строк не раніше 15 і не пізніше 10 днів до дня проведення публічного заходу. При проведенні пікетування групою осіб повідомлення про проведення публічного заходу може подаватися в

строк не пізніше трьох днів до дня його проведення, а якщо зазначені дні збігаються з неділею або неробочим святковим днем (неробочими святковими днями), – не пізніше чотирьох днів до дня його проведення» (у ред. Федерального закону від 08.12.2010 р. (Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів, с. 9).

Сьогодні в Україні існує два законопроекти щодо регулювання мирних або ненасильницьких протестів. Обидва піддаються критиці міжнародною спільнотою і залишають поле юридичної невизначеності, створюють колізії.

Хочу також звернути увагу на ст 27 Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 45, ст.397), яка закріплює право профспілок, їх об'єднань на організацію страйків та проведення інших масових заходів на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до закону.

Та Закон України “Про соціальний діалог в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 28, ст.255), який визначає таке поняття як соціальний діалог: “Соціальний діалог - процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.”

В тандемі ці закони дозволяють здійснювати переговорну діяльність на всіх рівнях в правових рамках, до якої в рівній мірі задіяні всі верстви населення для реалізації власних інтересів.

Відповідно до вимог ст. 38 Закону «Про місцеве самоврядування в

Україні» та ст. 25 Закону «Про місцеві державні адміністрації» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад та місцевих державних адміністрацій належить вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням громадського порядку при їх проведенні. З метою забезпечення цього обов'язку органів влади організатори мирного зібрання подають повідомлення про його проведення. Законодавством не встановлено точного строку подачі такого повідомлення.

Встановлення такого строку в інших, ніж закон, нормативних актах суперечить ст. 39 Конституції й може бути скасовано в порядку адміністративного судочинства (Центр політико-правових реформ, 2016). Щоб обійти заборони судом, активісти вдаються до використання прогалин в законодавстві. Конституція України не визначила конкретних строків завчасного повідомлення про мирні зібрання, організатори подавали такі повідомлення за 10–15 хвилин до запланованого початку. Таким чином, органи влади не встигали подати позов про обмеження мирних зібрань, а формальна вимога щодо сповіщення в такий спосіб дотримувалась (Центр політико-правових реформ, 2017).

Останніми роками в Україні та інших країнах світу набуло поширення таке негативне явище, як участь в публічних суспільно-політичних акціях за винагороду. На зауваження вітчизняного соціолога М. Шульги, така поведінка людей засвідчує зворотній бік представницької демократії і «належать до феномена, який отримав у літературі назву політичного консьюмеризму» (Штомпка, с. 398).

З цього приводу виникає питання: наскільки такі комерційні зібрання співвідносяться з правом на свободу мирних зібрань. Європейські автори,

висловлюючись з цього приводу, зазначають, що Конституція не може захищати такі пікети та демонстрації. Основоположні права становлять собою правомочності, що реалізуються особисто, а відтак – особа може посилатися на право на свободу мирних зібрань як на підґрунтя мирної акції лише у тому випадку, коли вона користується ним спільно з іншими особами, об'єднаними навколо певної ідеї. У випадках «оплачених» публічних заходів приватні особи збираються виключно з корисливою метою, отримуючи гроші за публічне вираження думок чи позицій інших людей, що повністю суперечить суті права на свободу мирних зібрань (Мельник, с. 94). Тобто, Необхідною умовою реалізації права громадян на мирний протест є прояв власних потреб та інтересів, волевиявленням або виявом незгоди.

Отже, законодавча, нормативно-правова база ненасильницького протесту складається з норм визначених Конституцією України й іншими нормативно-правовими актами, включно й міжнародними. Україна охоче ратифікує міжнародні нормативні документи, підтримує ініціативи щодо розширення та гарантування прав і свобод власних громадян. Проте власного, внутрішнього закону відносно ненасильницьких протестів або мирних зібрань ще не має. Існуючі законопроекти не дають чітких визначень основних понять та піддаються критиці міжнародних правничих структур. Тож ця форма взаємодії держави і людини в Україні лише широке поле для зловживань.

1.3. Соціально-психологічні аспекти протестних настроїв та методи впливу на натовп

Розглянемо ненасильницькі (соціально-політичні) протести в Україні. Їх характер, особливості, які наразі доступні нам з сьогоденних досліджень за часів незалежності. Слід зазначити, що в досліджуваних роботах згадуються політичні протести. Оскільки, ненасильницький протест має в собі соціально-політичні цілі та ідеї, а також є зібранням великої кількості людей, що може перетворитись на масу, натовп і оволодіти всіма феноменами та характеристиками цих понять, то тут поняття “політичний протест” ототожнюю з “ненасильницьким протестом”. І до уваги беру дослідження його психологічного аспекти як зібрання людей з певною ідеєю.

Наскільки включені до суспільно-політичного життя українці розглядає І. Жданов у своїй роботі «Активістська орієнтованість масової політичної свідомості в сучасній Україні» через аспекти «масової політичної свідомості», активістські аспекти щодо участі в політиці. Аспект ненасильницький (політичний) протест є певним сегментом активістських орієнтирів і участі. Автор вказує на «протестний потенціал населення», розглядає перебіг «політичних кампаній» як «Україна без Кучми» і т. д. (Жданов, 2009).

В дисертаційному дослідженні «Маси і натовпи: соціально філософський аналіз» Ю. Омельченко розглядає у своїй праці ці явища як організми. Описує «активність мас», що розуміється як протест. Наголошує, що маси можуть бути ідеологізовані (революційно налаштованими) і деідеологізовані. У XIX ст. виникає особливий інтерес до натовпу. У роботі говориться, що для мас характерним є тимчасовість, спрощеність ідей.

Індивід, який у натовпі втрачає самість, здатний до фанатизму та підпорядкування вождеві (Омельченко, 2002). Логічним є те, маси і натовпи можуть бути у ненасильницькому (політичному) протесті.

У роботі Ю.Омельченко зазначено про «бунт і революцію», «штучні маси», «маніпуляції масовою свідомістю». Політичний протест вміщує в себе всі ці елементи, хоча у роботі такого терміну немає.

Проаналізовані дисертантом бунти та революції у Росії і в Україні здаються йому такими, що підлягали схемі «бунт заради бунту».

Ненасильницькі протести зачасти є проявом альтернативної чи опозиційної думки, проявом певної незгоди. Звичайно, що «політичний протест» і «опозиційний рух» мають точки перетину, але не є тотожними. У роботі «Опозиційний рух в Україні і країнах Центрально-Східної Європи (1980-ті – 1991 рр.): компаративний аналіз» Ю. Каганова розрізняє такі течії: правозахисну, екологічну, релігійну, молодіжну, робітничу, профспілкову.

У дисертаційній роботі С. Кіршенблат «Феномен натовпу у розвитку політичного процесу на постсоціалістичному просторі» «натовп» розглядається як політичний актор. Фігурують поняття «вуличної демократії», «мітингової демократії», «керованої революції», «активізації мас», «рушійної сили мас» (Кіршенблат, с. 6). Викриває як «натовп» проявляється в певних діях щодо влади. Чітко виокремлюється «політичний протест», що передбачає чітку спрямованість – протидія чомусь, зокрема, «владі». Автор вказує, що влада не змогла вчасно відреагувати на масові настрої. Таким чином розкривається недостатність функціональної моделі взаємодії між суспільством і владою. За таких умов влада стає фактором соціального обурення (Кіршенблат, с. 10). Хочу звернути увагу, що така прогалина у взаємодії в середині держави дає привід на протест, викривляє реакцію на нього та утруднює адаптацію у політичний процес.

Зі слів автора «маси» залучаються в політичний протест опозиційною політичною елітою, яка використовує протестний потенціал натовпу (Кіршенблат, с. 13).

У дослідженні Н. Ротар «Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду» вказується, що до «політичної участі» належить електоральна, дискурсивна і протестна (Ротар, с. 6). Тут зазначається існування «сценарних протестів», таких, які організовують, планують і супроводжують. Це пояснює використання протестних настроїв для здобуття важелів впливу, вирішення владних питань, а не вирішенням збурюючого питання (Ротар, с. 17). Зазначаються моделі декларативних протестів: інтегрована, активістська та суперечливо-песимістська.

Протести загалом - це певна політична культура, не зважаючи на те чи вони насильницькі, чи ні. В роботі Є. Гаращук «Протестна політична культура в умовах сучасних демократичних перетворень» розглядає концепції, щодо формування переходу до демократії. Оскільки, ненасильницькі протести згадуються здебільшого в контексті перетворення диктатур на демократії, тому ця робота варта уваги. Цитується Т. Карозерс, який зазначає, що шанси переходу до демократії залежать здебільшого від намірів політичної еліти; Ш. Ейзенштадт про розподіл ресурсів і влади в суспільстві, який дозволяє різним акторам постійний доступ до ресурсів, що необхідно для політичної участі, також про наявність системи відносин між центрами громадської й економічної влади та центральними політичними інститутами, наявність автономних публічних сфер; С. Гантінгтон про те, що економічно розвинута нація має більше шансів для демократичного транзиту, а бідність – найбільша перешкода.

Підіємо підсумки. На хід та розвиток ненасильницького протесту

впливають наміри еліт, розподіл влади та ресурсів, справність системи відносин між гілками влади та благополуччя громадян країни

Згідно з аналізом дисертантки важливим є ціннісно-ідеологічні складові протестної політичної культури. Адже до протестної поведінки схильні не лише фрустровані особистості, які незадоволені рівнем життя, а й люди з середнім і високим соціальним статусом, які оцінюють неможливість реалізації їхніх амбіцій як несправедливість (Гаращук, с. 73).

В умовах нестабільних демократій ґрунтом для протестної активності виступають такі явища, як політичний нігілізм, цинізм, абсентеїзм, популізм (Гаращук, с. 76).

Мотивація участі у протестних діях базується на таких складових:

- невдоволеність і деривація;
- раціональний вибір і колективні дії;
- ресурсна мобілізація;
- структура та мережі;
- культура й ідентичність (Гаращук, с. 90).

Вагома складова протесту – це формування колективної ідентичності (Гаращук, с. 99). Політичний аутсайдер може звернути на себе увагу через політичний протест. Його основним рушієм є політичний інтерес, окрім якого є також інші потреби: моральні, духовні і т. д. Тому політика сумує і переводить у політичну дію все: економіку, побут, психологію, культуру (Гаращук, с. 118). У політичному протесті громадянин задовольняє свої потреби.

Політичний протест формує політичну культуру, політичну ідентифікацію і диференціацію. Прискорюються процеси у державі та суспільстві, проходить їх розвиток, комунікація, соціалізація тощо. Проте може бути і ніщивний ефект - помста, знищення опонентів.

Відповідно до висновків авторки мобілізувати політичний протест можливо, якщо відбувається деривація від невиправданих очікувань; систематично ігноруються інтереси; відбувається інформування потенційних учасників акції протесту; вибудовується колективна ідентичність; панує відчуття участі і користі.

Етапи проходження протесту знаходимо у роботі Гаращук Є.:

1. Передумови появи політичного протесту;
2. Формування організаційної структури;
3. Мобілізація людських ресурсів;
4. Артикуляція вимог;
5. Взаємодія з владою з питання вирішення вимог;
6. Завершення.

Якщо розглядати протестну поведінку через призму психології, то важливим є комунікативний аспект і виходить, що це така особлива форма політичної участі. В її роботі протестна політична культура - свідоме невиконання правил, встановлених політичним режимом (Гаращук, с. 37).

Слід зазначити, що ненасильницький протест призначений на повалення тоталітарного режиму. В умовах демократії він сприймається частиною політичного процесу. Такий протест впливає на верхівку влади, політику, громадську думку та ін.

Р. Дарендорф вважав, що головним джерелом протестів та конфліктів є політичні суперечки між соціальними групами, які пов'язані з концентрацією влади в руках одних та її відсутністю у інших. Тому розподіл, утримання та здобуття влади незмінно будуть залишатись основними причинами появи всередині суспільства політичних протестів (Гаращук, с. 41).

Щодо українських реалій, то вбачаються сталі сформовані групи навколо політичних сил, розповсюджене явище "політичного туризму",

проплачена “масовка”, для яких протести - заробіток. До цього ж патологічна недовіра до влади формує певний соціальний фон.

С. Терроу виділив п'ять основних компонентів, які притаманні протестним діям:

1. прямий характер дій, який відкидає інституційне посередництво;
2. можливість насильництва, яке є формою ультимативного протесту;
3. експресивність протесту, коли протестувальники нездатні заявити інструментальні вимоги і висловлюють протест алегорично;
4. спрямованість протестувальників на інші групи;
5. наявність, незважаючи на експресивність, визначеної стратегії для вибору форм поведінки, об'єкта критики і власних цілей (Гаращук, с. 49).

Оскільки ненасильницький протест реалізується в рамках розуміння психології мас, то слід розглянути основні теорії та підходи вивчення мас та їх психологічних аспектів.

Серед відомих дослідників слід зазначити Гюстава Лебона. Він виділив три етапи існування натовпу: занурення, зараження і навіювання. Перший етап - етап занурення характеризується втратою індивідуальності кожної окремої особистості в натовпі. Натовп стає єдиним цілим та анонімним. Заражаючись люди неначе “хворіють” ідеями та емоціями натовпу без когнітивної їх оцінки, критики. І такий стан поширюється між учасниками натовпу чи протесту. Архаїчне, спільне несвідоме диктує певний вид поведінки. Така поведінка скоріше інстинктивна, тваринна. Лебон був переконаний, що натовпи здатні лише до руйнування. У натовпі людина не відчуває відповідальності за власні дії, адже переслідувати окремого учасника натовпу дуже складно.

Зигмунд Фройд розглядав поведінку натовпу як можливість вивільнення несвідомого - Ід. За таких умов Супер-Его не здатне протистояти

ширшому - натовпу, який очолюється харизматичним лідером.

Макдугалл вторить Фройдіві, що в натовпі привалюють спрощені емоції, а складні емоції зустрічаються рідше. Натовп набуває абсолютного спільного досвіду емоцій і повертається до найменшого спільного знаменника (LCD). Тож у натовпі ми можемо спостерігати примітивний рівень емоційного вираження.

Теорія знеособлення (англ. deindividuation), стверджує, що у натовпі анонімність, єдність групи і збудженість пригнічують внутрішні емоції та почуття, які є своєрідними стопперами неприйнятної поведінки (страх, сором, самооцінка). Тож тривога щодо “як мене оцінять інші” відсутня. Зовнішні соціальні бар'єри не діють. Об'єкт уваги з “я” зміщується, що призводить до знеособлення. Через брак уваги людина не відчуває необхідності до соціально прийнятної поведінки

Подальші дослідження цієї теорії та експерименти дали розуміння, що людина перебирає на себе риси характеру референтної групи, з якою себе ідентифікує.

Флойд Олпорт у своїй теорії збіжності запевняє, що натовп збирає разом однодумців, тож поведінка натовпу не його продукт. А людина поводить себе таким же чином як і в натовпі тільки дещо гіпербалізовано. У натовпі немає сторонніх людей - вони подібні за своїми цінностями, якимись поглядами. Юрба може посилити та зміцнити таких людей.

З цього випливає, що поведінка натовпу раціональний продукт поширеного популярного почуття. У натовпі висловлюються наявні переконання та цінності.

Ральф Тернер і Льюїс Кілліан говорять про те, що натовп створює правила поведінки - норми.

З'являються лідери через власні амбіції, самотність, спосіб діяти. З

одної сторони вся увага прикута до них, а з іншої відсутня негативна реакція. Тож це стає мовчазною згодою на їх лідерство. Дослідження Шерифа і Ашера показали, що більшість має схильність до підпорядкування такому лідерові. А якщо кожен у натовпі діє певним чином, то це не може бути неправильно.

Риси характеру і поведінка лідерів може бути як позитивна так і негативна тож це напряму впливає на тип натовпу (мобу). Асоціальний лідер може підбурювати до атаки чи насильства, проте впливові слова про ненасильство може змусити всіх зупинитись.

Крізь призму теорії соціальної ідентичності “я” сприймається як частина референтної групи або навпаки не входження до якоїсь соціальної групи. І відносність до групи впливає на вибір стратегій під час соціально-політичного протесту.

Цей вплив підтверджується висновками про те, що коли змінюється заявлена мета і цінності групи, змінюються також цінності та мотиви її членів.

Є основні психологічні засоби та механізми впливу на масову аудиторію. За характером втручання та способами регламентації процесу соціальної взаємодії усі засоби впливу можна умовно поділити на дві групи: засоби соціально-психологічного впливу та засоби глибинно-психологічного втручання.

До основних засобів соціально-психологічного впливу відносяться навіювання, зараження, наслідування.

Навіювання - такий вид психологічного впливу на маси, який заснований на некритичному пасивному сприйнятті інформації, що передається в односторонньому напрямку масовій аудиторії (Лебон, 1896).

Наслідування - соціально-зумовлений процес, що полягає у слідуванні,

повторенні вже здійснених дій інших, що спрощує взаємостосунки суб'єкта з соціальним середовищем та координує його прийняття певних соціальних зразків, норм, правил. (Тард, 1996)

Зараження - несвідома, мимовільна схильність індивіда визначеним психічним станам (Корнєв, с. 109).

РОЗДІЛ II. ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТІВ

2.1. Розуміння трансформації конфлікту в сучасних реаліях

Трансформація - це глибоко значуще перетворення системи, що змінює її структуру та функції та перенаправляє її розвиток в інший напрямок. Звідси загальне розуміння трансформації конфлікту як стратегії, що змінює конфлікт, перенаправляючи його розвиток в іншому напрямку. Виходячи з розуміння того, що людські взаємовідносини, зорема в формі конфлікту, - процес динамічний. Такий рух, динаміка підпадає під вплив різних факторів як внутрішніх, так і зовнішніх.

Пропоную розглянути деякі теорії та підходи до трансформації конфліктів.

Трансформація незалежної теорії. Через призму конфліктології такі дослідники як Й. Ледерах (1995 та 1997), А. Керл (1971) та дослідник конфліктів і миру Дж. Галтунг (1996) приділяли увагу стратегіям трансформації.

Слід зазначити про діяльність Фонду Берггофа, Інституту трансформації конфліктів та побудови миру (ICP), наукові програми Пошук спільної землі.

За словами дослідника М. Тельника конфлікт впливає на людей та люди впливають на конфлікт. І ці дві субстанції перебувають у постійному русі, зміні. “У світлі теорія перетворення конфліктів - це термін, що описує природну подію” (Тельник, с. 240).

Один із впливовіших дослідників кофліктів (зі сторони миру) Галтунг

вважає, що вони утворюються із суперечностей в структурі суспільства. Потім вони проявляються у відносинах та поведінці. Одного разу сформовані, конфлікти зазнають різноманітних трансформаційних процесів: артикуляція або деартикуляція, консенсифікація або деконсценіфікація, ускладнення або спрощення, поляризація або деполяризація, ескалація або деескалація. Несумісність, що виникає між сторонами, може бути ліквідовано шляхом подолання суперечності, шляхом компромісу, шляхом поглиблення або розширення розгортання структури конфлікту, а також шляхом об'єднання чи розмежування суб'єктів (Miall, 2004).

Й. Галтунг в своїй книзі “A theory of peace: building direct- structural-cultural peace” (2013) згадує конфліктний трикутник - ставлення, поведінка і суперечність. Кожен з кутів цього трикутника впливає один на одного, взаємодіє і змінює. Тож, якщо трансформувати конфліктну ситуацію, що б дало змогу видалити цілі суті суперечки, то можна побудувати мир. Трансформація конфлікту відновлює досягнення миру через емпатію, ненасилля та творчість (Pathak, Galtung).

Трансформаційно-орієнтовний підхід Джона Пола Ледераха (Lederach 1997) полягає у побудові довготривалих стійких інфраструктур аби залучити потенціал суспільства. Таким чином відновити зруйновані стосунки. Також слід приділяти увагу підтримці обох сторін конфлікту при залученні третьої та бути чутливим до культурних, світоглядних особливостей конфліктуючих. При цьому це все ж таки довготривалий процес.

Е. Азар та Р. Вайрінен вдалися до пояснення формування та трансформації сучасних конфліктів через аналітику та інтерпритації.

В своїй роботі Азара (1990) звернув увагу на те, що моделі конфлікту пов'язані із задоволенням потреб окремої людини як його учасника. Також цей вибір пов'язаний із адекватністю політичних і економічних інститутів та

вибір політичних акторів. Це пояснює наскільки різні варіанти можуть призвести до доброякісних або злоякісних спіралей конфлікту (Miall, с. 5).

Р. Вайрінен вважає, що конфлікт слід розглядати через призму трансформації, ніж врегулювання. Основну увагу приділяє трансформації конфліктів в його динаміці. Для досягнення мети дисертаційної роботи слід звернути увагу на запропоновані автором типи сугестивного втручання:

- 1) трансформація акторів - внутрішні зміни в партіях (впливових групах) або поява нових;
- 2) трансформацій питань (теми) - зміна порядку денного конфліктних питань;
- 3) перетворення правил - зміни норм або правил, що регулюють конфлікт;
- 4) структурні перетворення - внутрішньоструктурні відносини та розподіл влади конфлікту трансформуються (Miall, с.5).

На практиці вирішення конфлікту означає припинення насильства, але не вирішення суперечностей, що слугували джерелом його виникнення. Ті конфлікти, які врегульовували, часто повторюються пізніше.

Трансформація конфліктів є безстроковим довготривалим мультизадачним та динамічним процесом. Такий підхід значно розширює коло залучених акторів.

Ледерах вважає, що слід не просто усунути або контролювати конфлікт, необхідно його визнати та працювати з його “діалектичною природою”.

По-перше, Ледерах стверджує, що соціальний конфлікт є природним явищем між людьми, які перебувають у певних стосунках. З появою конфлікту змінюються або трансформуються події, люди або/та стосунки, які були у витоках конфлікту.

Взаємодія людей і стосунків з конфліктом вибудовується на принципах детермінізму. Тож трансформація конфлікту - природний процес. Конфлікти змінюють моделі спілкування та самоорганізації соціуму, що тягне за собою зміни образу себе та інших (Spangler, 2003).

Трансформацію можливо розрахувати і скерувати хід конфлікту на світотворчий рівень. Коригувати та змінити наслідки аби самоідентифікація, стосунки, соціальні структури покращились в результаті конфлікту аніж зруйнувались. Конфлікт зазвичай трансформує сприйняття підкреслюючи відмінності між людьми та розподілом сили.

На думку Ледераха, ефективна трансформація конфлікту може висвітлити конструктивні відмінності, що може призвести до покращення взаєморозуміння. Через отримання точного розуміння один одного в перспективі можлива ефективна трансформація конфлікту. В кінці кінців, покращення розуміння - це мета трансформації конфлікту, незважаючи на різнонаправленість або навіть непримиренні інтереси, цінності та потреби (Spangler, 2003).

В своїй статті “Разом у перетворенні конфліктів: Розвиток співпраці-операція, місія та діакони” (Dijk, с.11). Пол Дейк описує характеристики трансформації конфліктів через три основні виміри перетворення конфлікту. Такі: сприйняття та ставлення до людей, контекст, в якому живуть люди, і поведінка людей.

Сприйняття та ставлення: сприйняття та ставлення впливає на поведінку людей. Наприклад, відраза, недовіра (негативні приклади) або прихильність та впевненість (позитивні приклади).

Контекст: люди живуть в певних обставинах. Те, чим живуть люди має вплив на їхнє сприйняття та ставлення, на їхню поведінку.

Поведінка: це результат як ставлення, так і контексту життя. Також

ставлення та контекст перебувають під впливом поведінки.

Трансформація конфлікту має вирішити всі ці три виміри одночасно, адже сприйняття, контекст та поведінка мають тісний зв'язок. Зміна в одному вимірі тягне за собою зміни в інших.

Беручи до уваги на існування конструктивного та деструктивного в конфлікті, розглянемо обидва підходи перетворення конфлікту

1. Зміни в середовищі виникнення конфлікту.
 2. Трансформація конфлікту через зміну цілей та засобів конфліктуючих сторін. Стратегія впливу на динаміку конфлікту.
- Іноді необхідно змінювати сторони конфлікту.

Отже трансформація конфлікту забезпечує комплексний підхід до розуміння наслідків конфлікту. Також спрямована на розвиток потенціалу та підтримку структурних змін. Благодатні фази для розгортання трансформації конфлікту - фаза до початку насильства та фаза після.

Ненасильницький протест - певна форма прояву вже існуючого конфлікту. Розглянемо теоретичні засади впливу - трансформації - конфлікту через призму досліджень Дж. Шарпа.

Шарп у своєму інтерв'ю пояснює, що всі 198 методів ненасильницького протесту - прямий аналог військовому озброєнню. Враховуючи таку логіку можна й винайти механізми протидії. Розглянемо основні “драйвери” протесту, які за інтервенції можуть слугувати трансформаційними гачками:

- емоції. Як пояснював Шарп, що зібравши натовп слід надати йому правильної емоції.
- меседжі. Меседжі мають бути англійською мовою написані власноруч на плакатах.
- “соціальне роїння”. Певна вибудова комунікаційної структури, де

немає явних лідерів. А певні групи виконують своє завдання, що лише у сукупності з іншими робочими групами виконує певну основну стратегію.

2.2. Інституційні утворення для трансформації конфліктів

Пропоную розглянути інститути для різного роду трансформації конфліктів. Спершу хочу звернути увагу на організації громадянського суспільства (ОГС) адже така форма самоорганізації суспільства виникає швидше як реакція на виклики сьогодення для реалізації функцій і завдань, до яких державницький апарат ще не пристосувався.

Миробудівництво в даному варіанті розглядаю як певний набір практик направлений на врегулювання, тобто трансформацію, конфліктів.

Конфлікти в Україні мають свій особливий контекст, який слід враховувати при розгляді залучених ОГС.

В українському контексті, де немає чітких конфліктуючих груп, діяльність громадянського суспільства по роботі з людьми можна розглядати і як «внутрішньогрупову», і як «міжгрупову» в залежності від обраного наративу конфлікту і теорії змін конкретної організації, яка здійснює цю діяльність.

Рівень насильства і поляризації в суспільстві в цілому не дуже високий, але постійно зростає, особливо під час значних політичних подій, таких як вибори.

Слід зауважити, що деякі експерти при дослідженні прийшли до висновку про «скорочення простору для громадянського суспільства в

Україні», або навіть про початок «війни з громадянським суспільством» (Bystrytsky).

Тож громадянське суспільство в Україні визначається як «сфера суспільних відносин поза сім'єю, державою та бізнесом, де люди об'єднуються для задоволення і/або просування їхніх спільних інтересів, спільних цінностей» (Delegation of the European Union to Ukraine). За різними даними, кількість зареєстрованих ОГС в Україні становить близько 250 тис., тоді як неурядові організації (НУО) складають найбільшу частку ОГС – понад 80 тис. організацій (Worschech, с 30). За приблизними оцінками, активних ОГС в Україні близько 20 тис. (EU Roadmap for Engagement with Civil Society in Ukraine 1918-2020).

За словами одного з респондентів цього дослідження, виникають хаотичні ініціативи навколо розбудови миру – Луганська і Донецька області перетворюються в треш. Маса нових незрозумілих НУО без експертизи, без підготовки і з грантоїдським ставленням до справи. Це дрібні організації, «одноденки»; але їх багато. Ну ось з цієї серії нещодавній запит від донора – проведіть багато одноденних тренінгів так, щоб за один день дати і права людини і медіацію; тобто, це самі донори провокують грантоїдство (з Інтерв'ю з українським практиком в сфері розбудови миру.)

Згідно зі звітом Міжнародної Жіночої Ліги за Мир і Свободу, організації громадянського суспільства, що працюють в сфері розбудови миру, особливо ті, які займаються транскордонною співпрацею і діалогом із людьми, які проживають в Росії або на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській області, з 877 НУО, перерахованих в базі даних Форуму НДО, 156 (18%) назвали розбудову миру одним із видів своєї діяльності (НГО-форум). Аналогічно ОГС, схоже, уникають використання термінології миру в назві своїх проектів. Основний акцент в діяльності таких

НУО робиться на «стійкість до конфліктів і дезінформації» як «здатності розрізняти дезінформацію, перевіряти факти і мислити критично» (USAID).

Серед стратегій, які використовують деякі НУО та аналітичні центри, які займаються розбудовою миру (трансформацією конфліктів) у співпраці з міжнародними організаціями, щоб уникнути проблеми термінології миру:

- робота з питаннями розбудови миру шляхом використання термінології прав людини, толерантності, інклюзії різних груп населення, які не мають прямого зв'язку зі збройним конфліктом (представники спільноти ЛГБТ, люди і діти з особливими потребами, жінки) (Кісельова, с. 18);
- заміна «культури миру» на «культуру діалогу» в зв'язку з тим, що діалог є набагато більш прийнятним терміном, ніж мир, як для уряду, так і для міжнародних організацій;
- заміна дискурсу про «журналістику миру» дискурсом про професійну етику та стандарти журналістів;

Таким чином, громадянське суспільство, яке займається розбудовою миру, працює в умовах «про-військового» суспільного дискурсу, гібридних загроз безпеки і збройного конфлікту, який триває, під величезним тиском як ззовні, так і зсередини. В цих умовах вони, як правило, утримуються від використання термінів „мир“ і «розбудова миру» в публічній сфері та намагаються використовувати різні креативні стратегії, які дозволяють їм займатися розбудовою миру, не називаючи її. Єдиним ОГС є “Миротворчі ініціативи”, які займаються врегулюванням, трансформацією конфліктів на всіх суспільних рівнях.

На практиці всі масові протести умовно відносяться до суспільно-політичних масових заходів, стверджує Горбачова О.В. Можуть мати власні особливості відносно цілей, характеру, кількості учасників, місця

проведення, ступеню впливу на охоронювані суспільні відносини тощо. Спільність людей може бути перетворена в натовп (масу).

Тому правоохоронні органи в своїй підготовці до трансформації конфлікту використовують власні методи та інструментарій. При цьому дотримуються певних чітких правил:

- критикувати натовп не можна;
- звертатися до раціо - безнадійно;
- натовп відчуває, і гомогенізується саме в процесі «емоційного кружляння». Фактично, натовп – це не просто велика кількість людей, а матеріалізована емоція колосальної сили;
- поведінка натовпу здається нерегульованим процесом, позбавленим закономірностей.

Разом з тим є певні можливості управління її поведінкою:

1. Підготовчий етап – постановка завдань і способів їх виконання, прийняття управлінських рішень, аналіз ситуації і прогнозування можливих деструктивних наслідків.

2. Встановлення фактів, що послуговували безпосереднім приводом до виникнення натовпу, мети й мотивів дій його основної частини, причин емоційного обурення.

3. Своєчасна, непомітна для учасників натовпу, ізоляція лідерів та агресивно налаштованих організаторів масових заворушень.

4. «Вливання» у натовп ерудованих, добре підготовлених в ораторському відношенні агентів, які володіють інформацією про стан справ і перспективи їх поліпшення та в змозі взяти на себе, в разі необхідності, ініціативу в дискусії в різних місцях скупчення людей. Це дозволить розбити всю масу на порівняно невеликі групи і виявити найбільш агресивних учасників. Психологічний вплив на натовп ззовні рекомендується націлювати

на периферію, увага якої легше переключається. Для впливу ж зсередини агентам рекомендується проникнути в ядро, де гіпертрофовані сугестивність і реактивність. Їх завдання – поширювати чутки, що дискредитують лідерів-маніпуляторів, а також гучні висловлювання «думок вголос» з приводу небезпеки участі в подібних заходах.

5. Блокування підходів до натовпу, не допускаючи його поповнення, необхідно тягнути час – він працює проти натовпу: люди втомлюються і їх активність знижується.

6. Здійснювати роз'яснювальну роботу зі зняття проблемних питань, разом з тим, розкривати основні положення законодавства в світлі майбутніх подій. З огляду на потребу натовпу у спілкуванні з представниками влади, використовувати це бажання для досягнення поставлених оперативних завдань.

7. Дотримання спокою, ухилення від провокацій, не вступати у жодні дискусії. Учасники часто прагнуть спровокувати на застосування зайвої сили або на непрофесійну поведінку, особливо якщо поруч є представники ЗМІ, що дасть «правомірні» підстави розпочати силові сутички. «Якщо натовп виявиться сильнішим й переможе правоохоронців – чекай революції», – попереджує С. Нестеренко (Нестеренко, 2017). Це природно: у людей, охоплених ейфорією від того, що їм вдалося звернути на втечу правоохоронців, остаточно «їде дах» – їм здається, що тепер вони можуть все. Тому будь-яка жертва з боку правоохоронців різко посилює агресивність мас.

8. Спробувати здійснити переорієнтацію цілей – скерувати увагу натовпу з одного об'єкта на інший, захопити ідеєю піти кудись. Всякий розкол натовпу викликає коливання, включає процеси гальмування й тимчасово послаблює вплив на натовп лідерів.

9. Забезпечення учасникам можливості розійтись. Постійно (через гучномовці) інформувати людей про коридори виходу, про відповідальність, про застосовувані заходи щодо усунення причин, з яких зібрався натовп. Великий відсоток присутніх не хоче бути затриманими і залишить лави демонстрантів, якщо дати їм цю можливість (Методичні рекомендації, с. 7–9).

10. Зупинити охоплений емоціями натовп за допомогою умовлянь практично неможливо. Але є засоби, що впливають на підсвідомість набагато ефективніше слів – це звуки і запахи, що здійснюють переорієнтацію настроїв натовпу. Людина не може бути агресивною й кидатись у «останній бій» під веселий мотив, наприклад, Верки Сердючки. Спрямований на натовп згенерований запах свіжої випічки, кави і т. п., теж може зняти агресію й переспрямувати емоції.

В 2017 році створений підрозділ з превентивної комунікації в Управліннях, на які покладені завдання роботи під час масових заходів. Такі робочі групи поліцейських з питань комунікації встановлюють та підтримують зв'язок з організаторами й учасниками масових заходів (групи превентивної комунікації) (Наказ ГУНП України в Одеській області від 20 лют. 2017 р. № 496/2093).

Основними завданнями переговорів під час проведення мирних зібрань та інших масових заходів є:

- налагодження взаємодії з організаторами масових заходів на етапах підготовки до їх проведення та/або на їх початку (доручення Національної поліції України від 31 лип. 2017 р. № 8246/01/20-201);
- встановлення формальних і неформальних організаторів масових заходів;
- підтримання комунікації з учасниками масових заходів, зокрема

роз'яснення громадянам їхніх прав й обов'язків, підстав і порядку дій поліції щодо забезпечення публічної (громадської) безпеки та порядку (доручення Національної поліції України від 31 лип. 2017 р. № 8246/01/20-201);

– ведення переговорів з організаторами й учасниками масових заходів у разі виникнення конфліктних ситуацій (доручення Національної поліції України від 31 лип. 2017 р. № 8246/01/20-201);

– розв'язання та/або недопущення подальшого розвитку масового заходу (Наказ ГУНП України в Одеській області від 20 лют. 2017 р. № 496/2093);

– припинення комунікативної провокації з боку організатора масового заходу;

– уникнення маніпуляції свідомістю учасників масового заходу;

– налагодження діалогу між організатором зібрання та підприємством (установою, організацією) та ін.

Виконання зазначених заходів тягне за собою здійснення таких функцій:

комунікативну – збирання інформації, перевірка її, процес домовленостей тощо;

гносеологічну – пізнання основних характеристик об'єктів переговорної діяльності, причин масового зібрання тощо;

інформаційну – пошук необхідної інформації щодо учасників масового заходу (ініціатора, керівника, організатора масового заходу, осіб, що беруть участь у масовому заході);

пояснювальну – висвітлення сутності юридично значущих явищ, подій, ситуацій, поведінки об'єкта(-ів) переговорної діяльності тощо;

інтерпретаційну – роз'яснення норм законодавства, причин масового заходу, закономірностей розвитку масових явищ тощо;

констатувальну – накопичення масиву відомостей про об'єкти переговорної діяльності, закономірності масових явищ;

перцептивну – сприйняття, оцінювання та розуміння суб'єктами переговорної діяльності певних ознак, характеристик, властивостей масового явища й об'єктів переговорної діяльності;

прогностичну – передбачення ймовірного розвитку подій під час масового заходу, стратегії поведінки певного об'єкта переговорної діяльності;

організаційну – організацію певних заходів для попередження та запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням під час масових заходів;

попереджувальну – попередження адміністративних і кримінальних правопорушень під час масових заходів;

регулятивну – вирішення певних суперечок, спірних питань, що виникають під час масових заходів;

координаційну – регулювання відносин між учасниками масових заходів;

контрольну – контроль за виконанням домовленостей, за ситуацією загалом;

відволікання – забезпечує процес відволікання уваги об'єктів переговорної діяльності для перегруповування або накопичення сил тощо.

Тож виходить, що поліція діалогу не впливає активно на трансформацію конфлікту, на його врегулювання, а лише приділяє увагу зупинці правопорушень.

Слід зазначити про існування такої державної структури як Національна служба посередництва і примирення (НСПП). Постійно діючий державний орган, створений Указом Президента України від 17.11.1998 №

1258/98, відповідно до Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" та Рекомендації Міжнародної організації праці щодо добровільного примирення та арбітражу № 92 1951 року.

Довідково: аналогічні служби в країнах світу існують понад 100 років. Зокрема, Федеральна служба посередництва і примирення у Сполучених Штатах Америки працює з 1917 року, Консультаційна служба арбітражу та примирення у Великій Британії – з 1896 року, Національна служба посередництва у Швеції – з 1899 року.

Основні завдання такої служби:

- сприяння взаємодії сторін соціально-трудових відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними;
- прогнозування виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) та сприяння своєчасному їх вирішенню;
- здійснення посередництва і примирення під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів);
- забезпечення здійснення соціального діалогу, вироблення узгоджених пропозицій щодо розвитку соціально-економічних та трудових відносин в Україні;
- здійснення заходів із запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів);
- підвищення рівня правової культури учасників соціально-трудових відносин.

До компетенції належить:

- здійснення реєстрації висунутих працівниками вимог та колективних трудових спорів (конфліктів);
- аналіз вимог, виявлення та узагальнення причин колективних

трудових спорів (конфліктів), підготовка пропозицій для їх усунення;

- підготовка посередників та арбітрів, які спеціалізуються на вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів);

- формування списків арбітрів та посередників;

- перевірка, в разі необхідності, повноважень представників сторін колективного трудового спору (конфлікту);

- посередництво у вирішенні колективного трудового спору (конфлікту);

- залучення до участі в примирних процедурах народних депутатів України, представників державної влади, органів місцевого самоврядування.

У 2019 році НСПП сприяла вирішенню 370 колективних трудових спорів (конфліктів), за сприяння служби, у ході проведення примирних процедур, вирішено та знято з реєстрації 193 спори, проведено 5083 примирні процедури

НСПП сприяла зменшенню соціального напруження та пошуку взаємоприйнятних рішень між сторонами конфліктів при проведенні найманими працівниками 18 страйків та 86 акцій соціального протесту (далі – АСП), у яких взяли участь майже 43 тис. найманих працівників.

Таким чином це державницька структура по роботі безпосередньо з конфліктами виключно в межах роботодавць-працівник(-и).

ОБСЄ (Організація з безпеки та співпраці Європи) проводить роботу щодо запобігання виникнення конфліктів та сприяння міцному, всеосяжному політичному врегулюванню існуючих конфліктів. Вона також сприяє зміцненню миру і постконфліктного відновлення. З цією метою вона працює з усіма відповідними сторонами, включаючи партнерські міжнародні та регіональні організації, такі, як Організація Об'єднаних Націй. ОБСЄ є ключовим інструментом раннього попередження, запобігання та вирішення

конфліктів, врегулювання криз і постконфліктного відновлення, званих також "конфліктним циклом".

В арсенал механізмів Організації для запобігання конфліктів входять мережа її польових операцій і Центр із запобігання конфліктам (ЦЗК). ЦЗК діє, наприклад, в якості координаційного центру всієї ОБСЄ з раннього попередження, полегшує діалог, підтримує посередництво та інші зусилля щодо запобігання і вирішення конфліктів.

Діяльність польових операцій ОБСЄ в галузі запобігання та вирішення конфліктів включає:

- нарощування потенціалу місцевих партнерів з метою скорочення спонукальних причин і джерел конфлікту;
- сприяння обміну інформацією між політичними і громадянськими суб'єктами для усунення ризиків конфлікту на самій ранній стадії;
- надання допомоги в полегшенні діалогу, посередництві і діяльності по зміцненню взаємної довіри між порушеними конфліктом товариствами та громадами;
- моніторинг ситуації в області безпеки в державах - учасниках ОБСЄ;
- сприяння зміцненню довіри;
- підтримку планів реагування в разі національної кризи.

Суд з примирення і арбітражу має мандат на врегулювання за допомогою примирення або арбітражу суперечок між державами, які виносять їх на його розгляд. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин зміцнює потенціал Організації з раннього попередження та запобігання конфліктам, роблячи дії на їх самій ранній стадії в державах-учасниках, в яких міжетнічна напруженість може

призвести до конфлікту. Верховний комісар працює також над довгостроковим запобіганням конфліктів, зокрема, відстоюючи і заохочуючи права осіб, що належать до національних меншин.

Рада безпеки Організації Об'єднаних Націй також має мандати операцій, які за своєю суттю націлені на трансформацію конфліктів. Мандати операцій з підтримки миру передбачають застосування широкого спектра заходів: від традиційних методів мирного вирішення спорів відповідно до положень глави VI, таких як сприяння примиренню, допомога в здійсненні мирної угоди або посередництво і надання добрих послуг, і закінчуючи більш жорсткими діями, передбаченими в розділі VII, яка санкціонує проведення низки заходів, включно із застосуванням сили відповідно до статті 42 Статуту.

Проте такі міжнародні організації обтяжені бюрократією, контролем та низкою обмежень. Серед причин недієздатності таких місій є те, що по суті працівники опиняються в інформаційній бульбашці: заборона близьких контактів та принципи невтручання не дозволяють ні як вивчити ситуацію досконало, ні впливати на неї.

Серед міжнародних інститутів слід зазначити й неприбуткові неурядові організації. Наприклад, такі благодійні фонди PAX for peace, Berghof Foundation.

PAX - це некомерційна, неурядова мирна організація, яка працює над темами в Нідерландах та в усьому світі. Наша мета - забезпечити мир, примирення та справедливість у світі, працюючи з людьми та організаціями в районах конфлікту. PAX не є союзником жодного політичного руху.

Організація активно працює в таких країнах: Боснія і Герцеговина, Колумбія, Демократична Республіка Конго, Ірак, Ізраїль, Кенія, Косово, Ліван, Нідерланди, Палестина, Південний Судан, Судан, Сирія, Уганда,

Україна

РАХ працює на основі двох центральних цінностей миру в районах конфлікту:

- гідність людини;
- солідарність з активістами миру та жертвами воєнного насильства.

Робота РАХ полягає у підтримці місцевих ініціатив для налагодження миру, адвокації та громадській агітації.

Berghof Foundation дотримується такого постулату у своїй діяльності: світ, що змінюється на краще завдяки конструктивним перетворенням конфліктів. Навіть у розпал руйнувань соціальні та політичні конфлікти можуть розвинути сили позитивних змін, коли люди конструктивно взаємодіють між собою та спільно шукають інклюзивні та мирні способи вирішення проблем та проблем, які їх розділяють.

У фонді намагаються створити простір для трансформації конфліктів. Тобто об'єднати людей, що конфліктують. Забезпечують та підтримують навчальні процеси, які надихають на розвиток нових перспектив, стосунків та поведінки, тим самим відкриваючи можливості для вирішення конфліктів та пошуку шляхів мирного спільного життя.

Спираючись на розуміння кожного конфліктного контексту, адаптивно реагують на конкретні потреби та можливості конфлікту в міру їх розвитку. У той же час притримуються таких принципів:

- Партнерства. Трансформація конфліктів - це спільний та довготривалий процес, який вимагає спільних зусиль багатьох учасників. Вибудовуються надійні та прозорі партнерські відносини, засновані на взаємній довірі та повазі, з метою посилення спільних можливостей для мирних змін.

- Інклюзивність. Інклюзивність означає участь постраждалих. Це забезпечує врахування всіх відповідних поглядів та інтересів. Оскільки для цього потрібна готовність до залучення, інклюзивність може сприяти зміцненню довіри та вихованню культури конструктивного залучення.
- Багаторівневність. Затяжні конфлікти за своєю природою є системними і іноді можуть залучати суспільство в цілому. Тому залучаються люди на всіх рівнях та будуються мости - від низових громад та маргіналізованих груп до учасників бойових дій та осіб, що приймають політичні рішення.

Переваги діяльності таких неурядових позаполітичних благодійних організацій мають свої переваги як направленість на сталий ефект, незаангажованість, спрощений документообіг, гнучкість процесу. Проте діяльність таких фондів залежить від партнерства в приймаючій країні, міжнародних домовленостей.

2.3. Методи та інструменти трансформації конфліктів

Пропоную розглянути найпоширеніші методи трансформації конфліктів на всіх рівнях: діалог, медіація та фасилітація. Ці методи сприяють встановленню сталого ефекту, залучають якомога більше людей, створюють відповідні умови для партнерства у майбутньому та зниження емоційної напруги.

Діалог – це певні мовленнєві дії, які складаються з наміру, цілей та правил ведення розмови. За ведення діалу стає можливим побудувати

відносини між людьми та створити умови для їх взаємодії. Для ефективної побудови діалогу слід забезпечити простір довіри, де є можливим порозумітись, взяти відповідальність, проявити повагу один до одного та виключити можливість насилля. В таких умовах має виникнути піклування про спільне майбутнє. Визначення самого поняття «Діалог» викликає безліч суперечок. Також можна знайти численні визначення цього поняття. Проте слід виокремити одне, яке є повним і точним, а саме: діалог – це глибинний процес обміну сенсами, що створює якісні зміни. Розглянемо кожную складову цього визначення.

Діалог як «глибинний процес» розуміється глибше ніж просто розмова чи зустріч. Складний процес складається з таких етапів: аналіз проблеми, дизайн діалогу, попередні зустрічі, проведення діалогу, домовленості про наступні діалогові зустрічі. За «глибинним» слід розуміти особистісні інтереси, цінності, переживання, емоції. Те, що знаходиться глибше за обвинуваченнями, претензіями тощо.

«Обмін сенсами» слід розуміти як комунікацію, яка включає певну інформацію. Проте в таких інформаційних повідомленнях, в словах, криються підтексти – сенси. Тоді кожне слово чи словосполучення має зміст з картини, події, переживання, досвіду. І, коли людина використовує такі сенсомісткі повідомлення, слід побачити усю картинну наповненість, наратив та сприйняття. Існує прийом – «повернення сказаного» для підтвердження правильного розуміння чи коригування. Тобто під час розмови слід повторити своїми словами або точнісінько слово в слово розповідь співрозмовника.

«Якісна зміна» - така зміна між учасниками діалогу, що дає змогу побачити, що між ними створилось взаєморозуміння, взаємоповага, взаємопідтримка, відповідальність та довірчі відносини.

Діалог стає ефективним у разі дотримання певних принципів. Їх дотримання обумовлює якісну взаємодію. Основні принципи, які ми використовуємо на практиці, такі:

- безпека;
- конфіденційність;
- «я»-повідомлення (говорити про свій досвід);
- цінність у досвіді кожного;
- невключеність ведучого діалогів (він не має бути прихильником якоїсь зі сторін);
- чути свого візаві;
- рівна можливість висловитись.

Серед принципів діалогу Кей Ліндал у книзі «Вивчення мистецтва слухати» слід виокремити про його мету. Метою діалогу є: прийти до розуміння іншої людини, а не оцінити її - чи вона хороша, чи погана, чи права, чи ні.

Діалог має свої унікальні ознаки, що якісно відрізняє його від будь-яких інших процесів:

- неформальний (процес не обтяжений бюрократично, не має фіксованих (записаних) регламентів та обов'язкових процедур);
- гнучкий (висока адаптивність процесу під потреби моменту тут і зараз для учасників, для контекстів, для задач з реверсом, при цьому має певні послідовні етапи);
- ведучий зберігає послідовність та керує процесом;
- трансформативний;
- орієнтований на розуміння й прийняття.

Слід деякі ознаки розтлумачити. Якщо взяти ознаку діалогу – керований процес:

- за участі фасилітатора процес діалогу більш ефективний;
- фасилітатор відповідає за процес, результат не входить до меж його впливу;
- фасилітатор має полегшити та налагодити спілкування. Така його роль;
- завдання фасилітатора – створити простір безпеки. Це має дати можливість учасникам процесу тримати увагу аби вислухати і зрозуміти один одного;
- фасилітатор керує процесом у безсторонній манері, не схиляється до думки однієї чи іншої сторони.

Процес діалогу – «трансформативний» та означає таке:

- відкритість до змін учасників або готовність їх піти за змінами;
- формування ціннісного ставлення до діалогу;
- прийняття іншої думки, яка не схожа зі своєю. При цьому діалог дозволяє, за необхідності, залишатись на своїх позиціях;
- виявлення скромності та визнання.

Протягом діалогу учасники поступово приходять розуміння, що погляд на події проходить через призму життєвого досвіду та інших факторів (приналежність до гендеру, етнічної чи соціальної групи, релігійні уподобання, вік тощо). Бачення подій, переконання можуть змінитись як результат уважного слухання, спілкування та співпраці з візаві.

Процес діалогу орієнтований на розуміння та прийняття. Ціль діалогу – дати можливість людям усвідомити відмінності в поглядах та сприйнятті учасників. Вислуховуючи один одного, приходять розуміння як специфічний досвід кожного вплинув на його переконання. Учасники можуть поділитись власним розумінням ситуації. В діалозі формується спільне розуміння події чи ситуації, яке може прийматись кожним із учасників діалогу. Та під час цього будь-які емоції як-то гнів, горювання,

прийнятні і сприяють розумінню глибинного досвіду та приналежності до ідей. В результаті діалогу учасники визнають і бачать досвід один одного, приймають його.

В діалозі для досягнення ефективності та сталого ефекту важливо дотримуватись повноти в таких його складових:

1. Складники інтелектуальний, духовний, емоційний та фізичний мають бути в балансі. Аби досягти ефективності в діалозі слід плекати всі складові. Інтелектуальний рівень дає можливість вирішити певні задачі через включення ресурсу всіх точок зору, їх аналізу, пошуку варіантів рішень у разі потреби і готовності. Емоційна сторона прояснює потреби всіх учасників діалогу, завдяки чому формується простір безпеки та довіри. Емоції учасників маркуються, стають видимими в діалозі. Чисте повітря, комфорт приміщення, доступність необхідних вітальних засобів формує фізичну складову. Духовний складник – формування атмосфери турботи про кожного учасника процесу.

2. Самопізнання та саморефлексія. Під час діалогу людина проговорює власні світоглядні постулати, способи сприйняття світу, окреслює свої цінності, проговорює стереотипи мислення та упередження. Також чує таке від інших проте альтернативне. Це впливає на глибше розуміння себе та інших.

3. Емпатія. Співпереживання досвіду іншого. Відмінне бачення реальності може бути результатом унікального власного досвіду, що сформувало певне сприйняття. З'ясування такого досвіду зближить та надасть розуміння.

4. Покращене усвідомлення: нарівно важливо в діалозі зрозуміти об'єктивні факти та персональні історії.

5. Покращення навичок комунікації: застосування різних прийомів та

методів спілкування в процесі діалогу підвищує ефективність комунікації та в подальшому дає змогу порозумітись з кимось поза межами фасилітованого діалогу.

6. Спільний аналіз: діалог залучає велику кількість людей для вирішення ступеню важливості і причини конкретних проблем, об'єднатись навколо ідеї, яка б сприймалась всіма, аби знайти її рішення чи спланувати подальші дії.

7. Можливості для спільної дії: під час процесу діалогу відбувається аналіз проблеми, закладається фундамент для співпраці.

8. Зміцнення соціальних зв'язків. Аналіз глибинних потреб та цінностей під час діалогу створює відчуття єдності, спільноти між людьми з розбіжностями у поглядах.

Потрібно мати на увазі передумови успішного діалогу у контексті активного використання принципів діалогу:

- у кожного з учасників діалогу свій унікальний досвід;
- немає нагальної поспішної необхідності вирішити проблему саме під час конкретної діалогової зустрічі;
- сили сторін діалогу мають бути в балансі.

Фасилітація (від англ. facilitation — допомога, полегшення, сприяння) — це спосіб організації процесу колективного розв'язання проблеми в групі. Людина залучена до прийняття рішення, її думка та досвід почуті та включені під час розгляду рішення, остаточного його вирішення. Тоді вона вмотивована його реалізовувати (Мітьков, ОБСЄ, курс лекцій, 2017р.).

Фасилітація — це інструмент, який допомагає полегшити процес спільного прийняття рішення.

У фасилітатора є наступні функції, кожна з яких має виклик:

- Залучати до повної участі. Адже у будь-якої людини є внутрішній цензор, тож не говорять те, що думають насправді.
- Сприяти взаєморозумінню. Робота з проблемою фіксації тільки на своїй позиції.
- Сприяти прийняттю обопринятних рішень. Змінити установку виграш-програш.
- Культивувати почуття загальної відповідальності. Не перекладати всю надію на владу. Вихід у дорослу позицію.

Інтервенція фасилітатора у конфлікт сторін - це створення процесу, його організації для того, щоб сторони почали взаємодіяти та спільно вирішувати спірні питання. На відміну від переговорів на змагальній основі, тут спільна праця над вирішенням ситуація, яка склалась, заради спільного блага, для досягнення конкретної мети. Майстерний фасилітатор створить таку атмосферу, що конфліктуючі сторони відчують себе не конфліктантами чи суперниками, а дасть можливість відчути себе командою, суб'єктами спільної діяльності. Фасилітатор має спонукати таке сприйняття.

Професійний фасилітатор має:

- знати проблеми сторін конфлікту та визначити відповідний процес, який би підходив для вирішення питання;
- застосувати потрібні вміння та відповідну методику для організації процесу, де б робота учасників покращилась, стала більш ефективною та сприяла досягненню мети (Захарченко Д., інтернет-конференція).

Отже, фасилітатор відповідає за процес, піклується про нього. І головне, що фасилітатор створює процес такої спільної діяльності для конфліктуючих сторін, що це в результаті допомагає вирішити проблеми ефективно.

Застосунок фасилітації охоплює широкий спектр: переговори, медіація, сомотній процес, групове прийняття рішень, стратегічні сесії тощо. Деякі процедури у конфлікті можуть бути важкокерованими і важко здійсненими при самотійній роботі. Тому що слід тримати процес і власну позицію, тобто бути залученим і не залученим одночасно. Тож фасилітатор допомагає виконати певні задачі. Для прикладу фасилітатор може допомогти організувати процес планування кожною стороною, групою завдань і власних дій на різних етапах діалогу, для того щоб сформувати позицію, вимоги до іншої сторони, для прийняття консенсусного остаточного рішення від цілої однієї групи.

Включення людей, груп у спільний процес, який має певну мету, вектор, наближає учасників один до одного, сприяє вирішенню нагальних питань, вчить працювати у взаємозв'язку з людьми з різними політичними, моральними релігійними поглядами. Наголосимо, що процес взаємодії партнерів по конфлікту як однієї команди за умови спільної мети та за допомогою фасилітації дає можливість кожному учасникові виразити власну індивідуальність, побачити унікальність іншого та знайти спільні точки для об'єднання і групи, і загалом усіх людей (курс лекцій).

Медіація (з англ. “mediation” – посередництво, примирення) — це структурований та водночас гнучкий процес, в якому нейтральну неупереджена сторона (медіатор) допомагає конфліктуючим сторонам якнайкраще провести процес переговорів та знайти те рішення, яке задовольнятиме інтереси кожної з цих сторін. Медіатор не приймає жодних рішень та не відстоює їх. У площині його завдань лежить в якісній та професійній побудові процесу переговорів між партнерами по конфлікту з метою пошуку нових рішень (Мета Г., 2004).

Національна асоціація медіаторів України зазначає, що застосування медіації є корисною для вирішення багатьох конфліктах, а особливо тих, що чутливі до збереження стосунків і ризиків репутаційних втрат (сімейних, комерційних, трудових тощо).

Як зазначає адвокат Головченко А.В. медіація, як ефективний спосіб альтернативного вирішення спорів широко застосовується в бізнес-середовищі, в сімейних спорах, в соціальній сфері, в ІР та ІТ-сферах, в роботі з громадами. Наприклад, застосування медіації в сімейних конфліктах призводить до зменшення кількості вирішення конфліктів в суді до 60%. Але коли мова йде не лише про питання розірвання шлюбу, розподілу майна, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, встановлення порядку участі кожного з батьків в вихованні дитини, в яких медіація на сьогоднішній день є найдієвішим інструментом, то ця процедура здатна допомогти вирішити конфлікти і між представниками різних поколінь в сім'ї (батьки-діти-бабусі), питання спадкування, процедури встановлення опіки та усиновлення, виховання дітей. Існує поняття “медіації в школах/дитячої медіації” – і це про те як навчити дітей неагресивно та безконфліктно, без участі дорослих, тобто самостійно вирішувати спірні ситуації, що виникають між ними в колі однолітків та в соціумі, як налагодити це порозуміння і вибудувати нову модель поведінки дітей для знайомства зі світом дорослих. Медіація вчить вибудовувати взаємовідносини та знаходити рішення, опираючись на інтереси, цінності, потреби, почуття людини, а не виходити лише з його емоційних реакцій, поведінки, принципових позицій.

В ході медіації враховується безліч фактичних та правових аспектів та не обмежується лише предметом спору та предметом доказування (як це відбувається у суді). Завдяки медіації стає можливим збереження стосунків.

Відповідальність медіатора – ведення та керування процесом медіації. Для цього він використовує низку інструментів, методів та прийомів. Також має створити простір аби сторони спромоглись дійти спільних рішень, взаємодіяти для задоволення власних глибинних потреб та інтересів. Реальність виконання та екологічність – це такі критерії, за якими медіатор перевіряє спільно прийняті ефективні рішення сторонами. За такі рішення несуть відповідальність партнери по конфлікту.

Отже, діалог, фасилітація та медіація - це такі технології та методи перетворення (трансформації) конфлікту, який відбувається за участю третьої сторони, яка своїми діями вибудовує структуру та простір для налагодження взаємовідносин. Важливим аспектом у ході такої роботи є інтереси, почуття, цінності, потреби.

РОЗДІЛ III. ТЕХНОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТУ

3.1. Місце та межі вуличної фасилітації як технології трансформації конфлікту під час ненасильницького протесту.

Хочу представити Вам спільний з Сар'яном Д.А. доробок: вуличну фасилітацію як технологію трансформації конфлікту зокрема і під час ненасильницького протесту.

Наша команда НГО "Миротворчі ініціативи" почала активно апробувати вуличну фасилітацію з 2017 року. Основне завдання полягає у трансформації конфлікту між групами людей під час масових протестів, зібрань, мітингів та ін. Таким чином на сьогоднішній день "Миротворчі ініціативи" вже працювали на близько 200 масових заходах, провели більше 500 кризових інтервенцій.

Нашу трансформаційну технологію ("вулична фасилітація") можна розподілити на такі етапи:

0. Намір.

1. Моніторинг конфлікту.
2. Оцінка та картування конфлікту.
3. Моделювання та визначення точок входу.
4. Первинний психологічний контакт.
5. Контакт

- створення безпечного простору та вибудова довіри;
- робота з емоціями, їх маркування;
- прояснення потреб;
- вихід на стратегії, послання;

- домовленість/перехід в діалог.

Нульовий етап - це власне сам вуличний фасилітатор. Вкрай важливо самому для себе сформулювати для чого йдеш трансформувати конфлікт, виконувати кризову інтервенцію. Що для тебе як вуличного фасилітатора в цьому конфлікті цінного? Що намагаєшся зробити і з якого почуття?

Слід твердо пам'ятати, що прийнявши рішення робити інтервенцію в конфлікт, власне сам стаєш частиною цього конфлікту.

Виходячи з теорії поля Курта Левіна, стан поля вже починає залежати від вуличного фасилітатора як частини поля і вже затягує у вир його динаміки.

Відповідь на питання жо самого себе: “Які власні потреби задовільняєш, вирішуючи працювати із даним конфліктом?” - це ключ до глибинних мотивів власне самого масового явища.

Наприклад, наміром прийняття рішення про активну діяльність у трансформаціях конфліктів було бажання створити простір для діалогів.

При цьому слід розуміти, що у кожного, хто приймає участь в масових заходах, є свій власний намір участі, що в своїй частині складає цілу спільну мету всього заходу.

Моніторинг конфлікту. Слід зазначити що даний метод не є універсальною технологією до трансформації конфлікту. Необхідно усвідомлювати місце та межі його застосування. Згідно моделі ескалації конфлікту Ф. Глазла (Рис. 3.1.) технологію вуличної фасилітації можна застосовувати під час першої (від надії до страху) та другої (від страху до втрати подоби) фази до моменту переходу до насилля, до етапу обміну ударами.

Далі визначаємо рівень або рівні конфліктних зв'язків. Щабель конфлікту називаємо, виходячи з трипартизму соціального діалгу в Україні:

- конфлікт в середині громади, людина-громада;
- міжгромадний: громада-громада;
- громада-влада;
- бізнес-громада;
- бізнес-влада;
- бізнес-бізнес;
- влада-влада.

Визначення таких зв'язків надає нам можливість побачити переваги одних учасників над іншими. Серед таких переваг можуть бути матеріальні та нематеріальні ресурси, владні повноваження, кількісна чи якісна перевага.

Наступний крок - оцінка локації, середовища конфлікту. Де відбуваються збори, демонстрації. Що впливає: яких явищ чи подій остерігаються, яких очікують.

Важливим елементом є історія конфлікту, наративи та повідомлення, які передаються від одних учасників іншим, а також до партнерів по конфлікту. Тут необхідно зосередитись саме на моменті “тут і зараз”: що з минулого живе зараз, а що насправді відбувається саме зараз.

Такий моніторинг має дати нам розуміння контексту конфлікту, напрямок до його ядра, рушійні сили та драйвери конфлікту.

Далі визначаємо основних акторів (групи), стейкхолдерів, бенефіціарів конфлікту, учасників конфлікту, а також - мовчазну більшість. Як показує практика мовчазна більшість - союзник вуличного фасилітатора та його стабілізатор. Робимо рольовий розбір натовпу, груп сторін конфлікту: виявляємо лідерів, актив, сіру масу та “зівак”.

Оцінка та картування конфлікту. Цей етап дозволяє зрозуміти якість зв'язків та дати розуміння точок входу в конфлікт.

На цьому етапі слід зобразити які існують зв'язки між всіма

учасниками конфлікту. Серед видів зв'язку можуть бути: наявність міцного залежного контакту, звичайний контакт, уривчастий контакт, конфліктний або відсутній. Також слід зазначити вектори контакту: односторонній чи двосторонній.

Позначаємо вагу кожного з учасників конфлікту через вплив на його хід. Як правило шукаємо таку групу, яка має брак ресурсу для перемоги в конфлікті. В тому випадку, якщо ресурс до боротьби в конфлікті зовсім відсутній, то сторона як правило обирає стратегію саботажу (Польська митниця) або йде на поступки (Арменія). В іншому, якщо ресурс є для боротьби, але його недостатньо для перемоги, то така група може бути точкою входу - для здійснення інтервенції в конфлікт.

Моделювання та визначення точок входу. Зібрана інформація дає нам картину того, що відбувається, розташування сил, панівні настрої та можливі партії для розігрування. Тут можна побачити логіку того, що відбувається, приблизний сценарій/її розвитку. І тут слід повернутись до наміру. Звірити і оцінити чи співвідносяться наміри вуличного фасилітатора із обставинами та подіями в конфлікті.

Далі слід визначити яка стадія конфлікту відбувається. Беручи до уваги знання, які події призводять до ескалації конфлікту, визначити час та місце інтервенції. Тут також прораховується вірогідний час на кризову інтервенцію та розгортання впливу. Для цього слід поставити конкретні досяжні цілі трьох рівнів: мінімум, достатній та максимум. Чітко визначаємо, на що можна вплинути, а на що неможливо.

Прораховуються можливі сценарії як наші дії вплинуть на середовище, відношення, настрої. Моделюються можливі кризові ситуації з чітким розподілом дій та задач між учасниками-вуличними фасилітаторами.

Слід завжди пам'ятати, що є та інформація, про яку ми не знаємо. В

полі завжди існують зв'язки, про які ми не здогадуємось. Тож необхідно зберігати гнучкість в плануванні, створити шляхи виходу з конфлікту, прибрати самовпевненість і бути чутливим до змін.

Оцінюємо доступність та контактність сторони конфлікту, а також прогнозуємо і моделюємо можливі варіанти розвитку конфлікту після нашої інтервенції як і на які сторони вплине і що зміниться.

Після обрання точки входу для інтервенції в конфлікт ми маємо кожен свій наступний крок звіряти з попередніми і вносити корективи. Адже зовнішній моніторинг буде відрізнятися від реальної ситуації яким би досконалим його не робили - це по-перше. А по-друге - поле постійно змінюється. Поле змінюється від плину часу від активності учасників та від нашої інтервенції. Слід чітко розуміти як наші дії впливають на трансформацію конфлікту, відрізнити вплив вуличного фасилітатора від впливу інших факторів. І звірятись наскільки ми йдемо в правильно заданому напрямку обраному нами.

Кожен ненасильницький протест має власний словник. Кожне слово такого словнику зазвичай є наповненим подіями, емоціями. На цьому етапі трансформації конфлікту слід визначити слова-тригери (слова, що тягнуть за собою негативний контекст) та слова-гачки (такі, що викликають симпатію та ведуть до саморозкриття нашого потенційного співрозмовника).

Для побудови “теплого контакту” слід встановити первинний психологічний контакт, який включає в себе такі прийоми:

- накопичення первинної згоди. Ряд легких запитань, на які завідомо отримаєш схвальну відповідь.
- відкриті запитання про співрозмовника. Будь-якій людині приємно, коли говорять про неї, нею цікавляться. Вуличному фасилітатору дійсно має бути цікава людина, її думки.

- невербальні прийоми. Рухи тіла до співрозмовника із відкритими жестами. Схвальне кивання головою, рухи руками від серця, від себе назовні і в ширину, наклон голови та тіла до співрозмовника.
- емоційна включеність. “Угу”, “ось як!”, “ой-йой...” тощо, що б емоційно підтримувало переживання співрозмовника під час розповіді.
- парафраз. Повтор сказаного своїми словами.
- повторення 3 останніх слів.
- уточнення. Перепитування про деталі подій.

Такі прийоми слугують добрим шляхом налагодження первинного психологічного контакту. Так щоб людина мала змогу вступити з нами в розмову, поділитись власними переживаннями, мати гарного співрозмовника.

Одним із показників встановлення контакту є право задавати запитання. Подальшими прийомами закріплюється цей контакт. Дбаємо про встановлення безпеки і довіри.

Проте слід пам'ятати, що вуличний фасилітатор на початках - чужорідний об'єкт. Сприйняття спеціаліста по трансформації конфлікту буде як чужинця, засланця від “тієї сторони”. Настороженість, ворожнеча, агресивність і замкненість учасників конфлікту є нормою по відношенню до вуличного фасилітатора. Маємо прокласти шлях контакту таким чином аби мінімізувати такі емоційні реакції.

Під час трансформації конфлікту у нас мають вибудовуватись певні взаємовідносини з кожної зі сторін. Має бути присутня відкритість, щирість, чесність з кожним. І кожна зі сторін має знати, що проходить спілкування так також як з ними, так і з іншими учасниками.

Наш контакт має включати задоволеність таких потреб кожного з

учасників конфлікту як довіра, безпека, відчуття, що їх почули та побачили, що вони почули і побачили інших, висловились.

Слід зазначити, що контакт будуюмо безпосередньо під час процесу заходу. Середовище протесту - комфортне та безпечне для нашого співрозмовника. Вуличний фасилітатор приходить в його реалії, в його світ, як гість. Тож наш співрозмовник буде охочий до спілкування, проте не до саморозкриття. Обережність з індивідуальними думками, переживаннями - головне в середовищі протесту. Краще починати з загального, із спільного протестного.

Виходимо з ідеї, що у кожної людини є власні потреби, у зв'язку з чим обирає певні стратегії для їх реалізації. Таким чином цей ненасильницький протест дає базу для цієї людини, на яку, як вона вважає, може спертись і реалізувати свої потреби. Часто потреби неусвідомлені і їх усвідомлення може призвести до появи цілого віяла варіантів реалізації. Людина не може обрати той вид діяльності, який не резонує з її внутрішнім світосприйняттям або ідеї про реалізацію власних потреб. Отже виходить, що люди, які збираються в певний ненасильницький протест, частково реалізують власні намагання, потреби або наповнюють свої ресурси.

За цих умов вуличний фасилітатор цікавиться про ідеї, які привели протестувальника, який його меседж і кому? Обов'язково цікавимось, чи є бажання задати запитання або проговорити важливе саме “тій стороні” (людині) і почути відповідь? Дізнатись, що думає і як ставиться до того, що відбувається.

Коли ми пересвідчилися, що в розмові виник інтерес, розмова з вуличним фасилітатором стала важливою, щодо нас виникла довіра та співрозмовник з нами відчуває безпеку, ми можемо запропонувати йому змінити локацію для розмови. Той момент коли наш співрозмовник відчує,

що розмова з нами більш цінна, ніж перебування в точці безпосередньо ненасильницького протесту, то він погодиться з нами піти. І це вже є показником, що в цій точці вибудовується довіра, безпека і простір для діалогу.

І переходимо до контакту. Під час контакту вуличний фасилітатор розпитує про наміри перебування людини саме на цьому протесті, що він хоче таким чином досягти, які свої потреби задовольнити. Важливим елементом розмови є маркування емоцій. Вуличному фасилітатору необхідно побачити емоцію в плинні розповіді, розпізнати та назвати її, так щоб і співрозмовник свою емоцію розпізнав і усвідомив. А тут потрібно бути обережним аби не зайти за кордони людини, за її межі, не втрутитись в інтимно-особистісну психологічну зону, а лише до неї торкнутись, побачити її, з нею познайомитись при цьому зберегти контакт. Розуміємо, що емоції тонка матерія та дуже важлива для контакту і для запуску трансформаційних процесів. Загалом не в правилах спілкуватись та приділяти увагу емоціям тож така розмова може бути незвичною, чудною, викликати подив та конфузити.

Чому важливі емоції в роботі вуличного фасилітатора? Цей елемент завжди про людину. Через них йде місток від загального до приватного, від ідеологій до самоідентифікації, від цілей до особистісних інтересів. Саме через цей “місток” повертаємо самоідентифікацію людини, виокремлюємо її з маси в особистість з її неповторністю та індивідуальністю.

Лише після того як співрозмовник допустив і сам при звичаївся до своїх емоцій можемо прояснювати потреби. Перелік потреб та цінностей маємо з Всесвітнього огляду цінностей (World Values Survey, WVS). Таке прояснення не має бути схоже на соціологічне опитування з вичерпним списком варіантів. В розмові має бути схоже на зацікавлення, розпитування чи вгадування. Якщо вам разом із співрозмовником вдалось визначити та

усвідомити потребу (потреби), то ви, як вуличний фасилітатор, отримаєте згоду і побачите зовнішні невербальні сигнали в підтвердження цьому, співрозмовник стане балакучим, натхненним.

Для чого ми занурюємося і вишукуємо потреби? За кожною стратегією ховається кілька потреб або цінностей, які намагається людина задовольнити та/або захистити. Із кожної цінності і потреби випливає віяло стратегій по їх реалізації. Тож далі можна рухатись у побудову стратегій, дій, співпраці тощо.

Отже, шлях до стратегії лежить в такому ланцюгу: спостереження (опис) - маркування емоцій - визначення потреб - дія (перехід в діалог).

3.2. Місце та межі вуличної фасилітації

Описана технологія є спеціальним інструментом до трансформації конфліктів, який може бути ефективним за виконання певних умов та принципів.

Метод можливий в період до початку насилля, або після, коли сторони вже виснажились і розуміють, що далі діяти в такий спосіб вже не можна.

До уваги беремо також “resilience” групи - тобто властивість до несприйняття певних видів поведінки, стійкість до чужорідних груп звичаїв. Будь-яка трансформація, вплив буде зустрічатись із супротивом, тож використовуємо зеркально “м'яку силу”. Такий підхід може взяти багато часу проте зміни можна очікувати корінні.

Інтервенцію в конфлікт слід робити до моменту виснаження сторін. На перших стадіях конфлікту легше налагодити контакт із протестувальниками,

сторонами конфлікту, проте важче долучитись до власне конфлікту. Тому що саме поняття “конфлікт” заперечується, не визнається. По-друге, ще є сили боротись, злитись, відчувається адреналін та азарт. Не зважаючи на це, пропоную розгортати інформаційну кампанію щодо підтримки і супроводженні сторін під час конфлікту ще на перших стадіях. Такий підхід створить з нашої присутності варіант для вибору стратегії в конфлікті.

Зверну Вашу увагу, що і на цій стадії необхідно звернутись і тримати в фокусі крок номер 0 - намір. Аби в цьому випадку не стати складовою чи стороною конфлікту та все ж втримати незаангажованість і дбати про створення безпечного простору і наповнювати його довірою один до одного.

На скільки важливим є особистісний контакт довів Лап'єр у своєму дослідженні. Прямий безпосередній контакт більш ефективний і дає в більшості випадків згоду на пропозицію чи просьбу, аніж телефоном чи в листуванні. А тому для цього ми виходимо на вулицю під час масових ненасильницьких протестів та мали спілкування безпосередньо з учасниками цих діянь.

Вже згадувала вище, що необхідно обережно ставитись до слів, які використовуються під час спілкування, особливо ті, які в ужитку на заході. Важливим є також утримуватись оцінювання, суджень, нав'язування. Основна ідея: побачити ситуацію очима співрозмовника.

Опорою може бути мовчазна більшість. Їй можна надати “голосу”, що створить по своїй масі та силі противагу, надасть нових смислів. Через такі контакти, через вуличну фасилітацію може сформуватись нові актори. Це потужно трансформує конфлікт і задасть нову віху.

Конфлікт від конфлікту різниться. Після картування, оцінки стає зрозумілим, де знаходиться точка для інтервенції в конфлікт. Зазвичай - це актив із “сірої маси”. В цій точці знаходиться достатньо емоційної напруги і

особистісного для розгортання трансформаційної технології. Також недостатньо сили і впливу проте багато мотивації і енергії.

Такий вхід до трансформації конфліктів схожий на розмінування, якщо вторити Дж. Шарпу. Така технологія може охопити широкі сфери застосування в конфлікті на всіх рівнях. Чим масовіший конфлікт - тим більше груп вуличних фасилітаторів знадобиться. Чим вище рівень - тим менше груп вуличних фасилітаторів. При цьому слід дотримуватись такого підходу, що змінювати потрібно не 1 на 90%, а 90 по 1%. Тобто трансформацію проводити малими дозами по всіх напрямках. Це необхідно, щоб включились природні механізми натовпу.

Для вуличного фасилітатора важливо розвивати в собі такі компетенції:

- емоційний інтелект. Аби зчитувати як слова та дії впливають на інших, розуміти та бачити власні емоції та емоції співрозмовника.
- гнучкість. Швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі і діяти відповідно до нових умов.
- комунікабельність. Гарний словниковий запас, достатня освіченість і жага до нової інформації слугують добрим базисом для налагодження контакту.
- здатність до емпатії та самоемпатії. Співпереживати собі та співрозмовникові, бачити і супроводжувати емоційні переживання.
- вміння структурно мислити. Вміти вибудовувати структуру процесів.
- розуміння власних кордонів та обмежень. Вміти реально оцінити власні можливості, не створювати собі надзадач.

Наявність таких компетенцій у вуличного фасилітатора створить

можливість для успішної трансформації конфлікту.

Таким чином описана технологія дозволить працювати в напрямку трансформації конфлікту. Це та підготовка та інтервенція, при якісній підготовці яких зробить половину запуску трансформаційного процесу. Плекаю надію, що це може стати рушійним планом розгортання роботи щодо деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей України та конфліктів в Україні, для трансформації конфліктів на теренах України.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки дослідницької роботи, слід зазначити, що ненасильницький протест - своєрідна форма соціально-політичного конфлікту між владою та людьми. Як стало відомо існує 198 методів Дж. Шарпа ненасильницьких протестів. Свого часу Л. Кінг та М. Ганді такими методами досягли важливих соціально-політичних змін для своїх країн. А Сіло започаткував гуманістичний рух, де вищою цінністю є людина. А М. Розенберг створив Центр ненасильницького спілкування для популяризації ідей та техніки спілкування без насилля.

Активне ненасилля - такий набір методів, який дозволяє досягти мети та не вдаючись до насильницьких руйнуючих дій.

Ненасильницький протест лежить в площині права людини на протест як специфічний прояв незгоди з владою. В Україні не існує спеціального прийнятого закону щодо забезпечення права на мирний протест. Відсутні також чіткі межі мирності або ненасилля протесту. В Конституції України закріплені гарантії такого права громадян, проте лишається досить широке поле юридичної невизначеності.

Закони України “Про соціальний діалог в Україні та “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” створюють юридичну площадку для проведення діалогу в рамках трипартизму (влада-роботодавець-працівник).

Людина як соціальна істота потребує збору в юрбу. Особливо за відсутності відчуття безпеки, за справедливості і за захист власних цінностей. Психологи також вбачають інстинктивні риси такого явища (Лебон, Фройд, Оллпорт). Також досліджено, що людина у натовпі поводить себе інакше, іноді не властово їй у звичному житті. Риси натовпу можуть стати рисами людини і навпаки. Виокремити слід таку рису як втрата індивідуальності - це

важливий аспект для трансформації конфлікту.

Також слід зазначити про існування такого явища як комерціалізація ненасильницьких протестів. Проте це не може означати про нівелювання самого конфлікту.

Все більше уваги приділяється саме трансформації конфлікту, адже ненасильницький протест конфлікт також розуміють як і специфічний від соціально-політичних взаємовідносин, який неможливо зупинити, вирішити, а дати йому іншого вигляду, перенаправити енергію.

Конфлікт можна трансформувати в його динаміці як вважає Р. Вайрінен через втручання в трансформацію акторів, трансформацію питань (теми), перетворення правил або структурні перетворення.

Серед інститутів трансформації конфліктів є як внутрішні так і міжнародні структури. Серед внутрішніх є відділи поліції превентивного впливу (поліція діалогу), Національна служба посередництва і примирення. Поліція направлена на забезпечення життя та цілісності учасників масових заходів і управління натовпом через фізичні впливи (повідомлення, перенаправлення потоку, розмежування, витіснення), а не через емоційні ідеологічні прийоми. НСПП направлена на вирішення конфліктів у сфері трудових відносин і обтяжена бюрократією, потребує доступності та гнучкості. Ненасильницькі протести залишаються поза увагою.

Міжнародні організації (ООН, ОБСЄ) та фонди (PAX, Berghoff foundation) межах своїх мандатів та грантів у партнерстві можуть здійснювати трансформаційний вплив на соціально-політичні конфлікти проте й обмежені умовами мандатів та грантів. грант не завжди націлений на довготривалий сталий ефект і має ознайомчий характер.

За дослідженнями Тарда, Лебона серед методів впливу на натовп, і ненасильницький протест зокрема, можна назвати навіювання, зараження та

наслідування.

Серед методів трансформації конфлікту можна назвати - діалог. Це потужна комунікативна складова, з якої можна вивчити наративи, меседжі та він є основою “соціального роіння” - структури побудови ненасильницького конфлікту. А також діалог - має трансформаційний вплив.

Серед інструментарію - медіація та фасилітація. Створення певних структур для діалогу.

В роботі досліджено технологію вуличної фасилітації для трансформації конфлікту - спільного авторства Вишневської О.Д. та Сар'яна Д.А. Дана технологія містить такі концептуальні етапи:

0. Намір.

1. Моніторинг конфлікту.
2. Оцінка та картування конфлікту.
3. Моделювання та визначення точок входу.
4. Первинний психологічний контакт.
5. Контакт

- створення безпечного простору та побудова довіри;
- робота з емоціями, їх маркування;
- прояснення потреб;
- вихід на стратегії, послання;
- домовленість/перехід в діалог.

Описана технологія дозволяє зробити інтервенцію в конфлікт і провести трансформації в самому конфлікті під час ненасильницького конфлікту. Технологія є віддзеркаленням “м'якого підходу” Дж. Шарпа. Технологія побудована на визначенні наміру, досконалого вивчення конфлікту та безпосередньої інтервенції.

Як і будь-який інструмент вулична фасилітація має свої обмеження -

під час насилля вона не дієва. Має свої переваги: легка, структурна, гнучка, діє тут і зараз, зменшує вірогідність “сліпих плям”, включає емоції та цінності, створює безпечний простір довіри.

Вулична фасилітація - технологія трансформації конфліктів, яка цілком відповідає викликам сьогодення. Її застосування можливе для трансформацій невеликого соціально-політичного конфлікту так і для реінтегративних процесів ОРДЛО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини. Резолюція Генеральної асамблеї ООН RES/217 А. Прийнята Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf> (дата звернення: 20.04.2016)
2. Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 45, ст.397),
3. Закон України “Про соціальний діалог в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 28, ст.255),
4. Закон України «Про громадські об’єднання»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page> (дата звернення: 20.04.2017).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 24.06.2017).
6. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною асамблеєю ООН: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 25.02.2017).
8. Про реалізацію в окремих територіальних органах і підрозділах Національної поліції пілотного проекту щодо зіпровадження діяльності груп комунікації під час проведення мирних зібрань та інших масових заходів: доручення Національної поліції від 02.02.2017 № 1178/02/20-2017
9. Про запровадження в територіальних органах і підрозділах Національної поліції постійно діючих робочих груп поліцейських з питань комунікації з організаторами та учасниками масових заходів : доручення Національної поліції України від 31 лип. 2017 р. №

8246/01/20-201.

10. Про реалізацію ГУНП в Одеській області пілотного проекту щодо запровадження діяльності груп комунікації під час проведення мирних зібрань та інших масових заходів : наказ ГУНП України в Одеській області від 20 лют. 2017 р. № 496/2093.
11. "Міжнародний конгрес кримінальної антропології: огляд". Автор (и): Едвард Ліндсі, Джерело: журнал Американського інституту кримінального права та криміналістики, т. 1, № 4 (листопад, 1910), с. 578-583. Північно-західний університет. Отримано 24 травня 2013 р.
12. "Що таке психологія народу?" wisegeek.com. Отримано 29 липня 2012 р.
13. McPhail, C. (1991). Міф про натовп модників. Нью-Йорк: Альдіна де Грюйтера.
14. Toch, Hans (1988). "Психологія натовпів - повторно" Сучасна психологія. 33 (11): 954.
15. Triandis, H.C. (1987). "Теоретичні основи для масової психології". Сучасна психологія. 32 (2): 123-124.
16. Грінберг, М.С. (2010). Енциклопедія психології Корсіні.
17. Зімбардо, Філіп (1969). "Вибір людини - індивідуалізація, розум і порядок проти знеособлення, імпульсу та хаосу". Небраський симпозіум з мотивації, т. 17, с. 237-307.
18. Момбойз, Раймонд. Заворушення, протести і повстання. Спрингфілд, штат Іллінойс Карл Томас. 1967р.
19. Ней, Р.А. (1975). Витоки психології натовпу. Лондон: Мудрець.
Барроуз, Сусанна (1981). "Викривлення дзеркал - бачення натовпу". Нью-Хейвен: прес-центр Єльського університету. Ван Гіннекен, Яап (1992). Натовпи, психологія та політика 1871-1899. Нью-Йорк: Кембриджський університет Прес.
20. Оллпорт, Флойд (1924). Соціальна психологія. Бостон. р. 295
21. Популярна наука щомісяця. Том 52. Квітень 1898. стор. 744.
22. Рейхер, Стівен (2000). Азан Каздін, головний редактор, під ред.

- Енциклопедія психології. Вашингтон, Д.С. : Американська психологічна асоціація. С. 374-377. ISBN 1-55798-650-9.
23. Рейхер, Стівен. "Психологія демографічної динаміки", Blackwell Handbook of Social Psychology: групові процеси. ред. Майкл А. Хогг і Р. Скотт Тіндале. Blackwell Publishers Inc., Malden, Mass., Сторінка 185.
 24. Т. У. Адорно, "Фрейдівська теорія та закономірність фашистської пропаганди". У Vol. III Психоаналіз та соціальні науки. Ред. Геза Рохайм. Нью-Йорк: International Universities Press, 1951, с. 408-433. Перевидано у Vol. VIII Gesammelte Schriften. Франкфурт: Suhrkamp Verlag, 1975, та в галузі культури: вибрані нариси про масові культури. Ред. Дж. М. Берштайн. Лондон: Routledge, 1991.
 25. Форсайт, Д.Р. (2012). Довідник з психології (друге редак.).
 26. Triandis, H.C. (1987). "Теоретичні основи для масової психології". Сучасна психологія. 32 (2): 123-124.
 27. Александров Д.О., Андросюк В.Г. та ін. Конфліктологія. Навч.-метод. посібн. – К.: НАВСУ, 2003. – 106 с.
 28. Берлонгх, Олександр Євгенович "Розуміння та планування різних натовпів глядачів". Наука про безпеку. Том 18, номер 4, лютий 1995 р., С. 239-247
 29. Ганді М. Моя віра в ненасильство // 1992. № 3. С. 65.
 30. Гаращук Є. В. Протестна політична культура в умовах сучасних демократичних перетворень: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – К., 2015 – 189 с.
 31. Гілфорд, Ю.П. (1966). Поля психології (третій випуск). Принстон, штат Нью-Джерсі: D. Van Nostrand Company, Inc., с. 192-205.
 32. Жданов І. О. Активістська орієнтованість масової політичної свідомості в сучасній Україні: автореферат. – К., 2009, – URL: (Дата звернення 23.04.2017)
 33. Зіммерн, Еллен. "Кримінальна антропологія в Італії".
 34. Кинг М.Л. Любите ворогів ваших // Питання філософії. 1992. № 3. С. 66-67.

35. Кисельова Т., Картування громадянського суспільства в сфері розбудови миру в Україні: розбудова миру за будь-якою іншою назвою, Ініціатива за інклюзивний мир і перехід, Центр досліджень медіації та діалогу НаУКМА, Женева-Київ, 2019
36. Кіршенблат С. В. Феномен натовпу у розвитку політичного процесу на постсоціалістичному просторі: автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Чернівці 2010 р. – 22 с.
37. Коваленко Д.В. “Конфліктологія”, Харків, 2015р.
38. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. [для студентів, аспірантів і викл. вищ. закл. освіти України] / Г. І. Луцишин ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». — Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. — 200 с. — Режим доступу: . — Бібліогр.: с. 191—197 (123 назви). — ISBN 978-617-607-731-2
39. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. - К., 1995.
40. Крижанівський О. П. Історія стародавнього Сходу: Курс лекцій. — Київ.: Либідь, 1996.
41. Крижанівський О. П. Історія стародавнього Сходу: Підручник. — Київ.: Либідь, 2000-2002-2006. — 592 с. — ISBN: 966-06-0245-6.(С.)
42. Мандесте, ASK; Hewstone, Miles (1996). Блеквел Енциклопедія соціальної психології. Оксфорд, Велика Британія: Блеквелл. Стор. 152-156. ISBN 978-0-631-20289-9.
43. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань. Теорія і практика. Київ: Вид-во «ВАІТЕ», 2015. 168 с.:
<http://www.osce.org/uk/ukraine/233491?download=true> (дата звернення: 24.03.2017).
44. Ней, Р.А. (1975). Витоки психології натовпу. Лондон: Мудрець. Барроуз, Сусанна (1981). "Викривлення дзеркал - бачення натовпу". Нью-Хейвен: прес-центр Єльського університету. Ван Гіннекен, Яап (1992). Натовпи, психологія та політика 1871-1899. Нью-Йорк: Кембриджський університет Прес.
45. Оллпорт, Флойд (1924). Соціальна психологія. Бостон. р. 295
46. Омельченко Ю. В. Маси і натовпи: соціально-філософський аналіз:

- автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. – К. 2002, – URL: <http://base.dnsgb.com.ua/files/ard/2002/02oyvsfa.pdf> (Дата звернення 23.04.2017)
47. Партиципативні процеси: планування, фасилітація і модерація заходів. Рекомендації для використання, Київ-2019
 48. Права людини: концепції, підходи, реалізація; пер. з англ. / під ред. Б. Зізік; гол. ред. серії і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. В. Дубровський. Київ: Вид-во «АйБі», 2003. 263 с.
 49. Прибутко П.С., Михайленко Р.В., Дубчак Л.М. та ін. Конфліктологія: навч. посіб. – К.: КНТ, 2010. – 136 с.
 50. Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. – Чернівці 2007. – 39 с.
 51. Як, коли, де працює діалог? Практичний посібник; Organization for Security and Co-operation in Europe, 12 червня 2019
 52. «Идеолог „цветных революций“ о русском следе своего метода» // Русская служба Би-Би-Си, 22.02.2012.
 53. Bishnu Pathak Johan Galtung's conflict transformation theory for peaceful world: top and ceiling of traditional peacemaking [Electronic resource]/Transcend media service. Solutions - oriented peace journalism, 9 August 2016. - Available at: <https://www.transcend.org/tms/2016/08/johan-galtungs-conflict-transformation-theory-for-peaceful-world-top-and-ceiling-of-traditional-peacemaking/>
 54. Delegation of the European Union to Ukraine: 2019; https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/59934/ukraine-eu-country-roadmap-engagement-civil-society-2018-2020_en
 55. Dijk P. Together in conflict transformation: Development co-operation, mission and diacony / P. Dijk // New Routes. –Vol. 14. –2009, p. 11-14.
 56. Marshall B. Rosenberg. Nonviolent Communication: A Language of Life.

- Encinitas: PuddleDancer Press, 2003.
57. Miall H. Conflict transformation: a multi - dimensional task [Electronic resource] / H. Miall // Berghof research center for constructive conflict management. –2004. –Available at: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/miall_handbook.pdf
 58. Spangler B. Settlement, resolution, management, and transformation: an explanation of terms. [Electronic resource]/B. Spangler// Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. Posted, 2003. – Available at: <http://www.beyondintractability.org/essay/meaning-resolution>
 59. Stuart Bramhall The CIA and Nonviolent Resistance // The Daily Censored, 12.03.2012
 60. Susan Worschech, “New Civic Activism in Ukraine: Building Society from Scratch?,” Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, no. 3
 61. Telnyk M. V. Politychni konflikty: osoblyvosti ta shliakhy rehuliuвання [Elektronnyi resurs] / M. V. Telnyk // Aktualni problemy derzhavy i prava. – 2006. – Vyp. 29. – S. 237 - 242. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2006_29_48.pdf
 62. Yevhen Bystrytsky: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/in-ukraine-attacks-on-civil-society-spread-to-the-regions>
 63. Джини Г. Скотт. Конфликты. Пути их преодоления. Киев: Внешторгиздат, 1991. 186 с. ISBN 5-85025-05-7.
 64. Назаретян, А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слуги: лекции по социальной и политической психологии: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. Психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 189 с. ISBN 5-88782-359-3: 59.67 р.
 65. Психология народовъ и массъ Гюстава Лебона: перевод съ французского А. Фридмана и Э. Пименовой.-СПб, 1986.
 66. Руководящие принципы по свободе мирных собраний: 2-е изд. Варшава ; Страсбург: БДИПЧ ОБСЕ, 2011. 194 с.
 67. Тард Г. Общественное мнение и толпа. СПб., 1996.; Тард Г.

- Социальная логика. -СПб, 1996.
68. Торчинов Е.А. Введение в буддологию. Курс лекций. — Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2000.- 304 с. ISBN 5-93597-019-8(С.)
 69. Франк С. Л. Духовные основы общества: введение в социальную философию. Париж: Республика, 1993. 512 с.
 - 70.
- Фридрих Глазл Издательство АДЕФ-Украина Язык Украинский Год издания 2020 Год
первого издания 1980 Переводчик Наталия Савченко Количество страниц 528
Иллюстрации Схемы
71. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: пер. з польськ. С. М. Червонной. Москва: Логос, 2005. 664 с.
 72. Щербак И.Н. Роль ООН, ЕС и ОБСЕ в кризисном урегулировании – The role of the UN, EU and OSCE in crisis regulation : [монография] / И.Н. Щербак. – М. : Ин-т Европы РАН , 2019. – 126 с. – (Доклады Института Европы = Reports of the Institute of Europe / Федеральное гос. бюджетное учреждение науки Ин-т Европы Российской акад. наук ; № 367) – Парал. тит. л. англ. – ISBN 978-5-98163-152-8.
 73. История Ненасилия (Л.Н. Толстой, М.К. Ганди, М.Л. Кинг и другие): <https://youtu.be/5aMvy9ogvRs>
 74. Berghof-foundation: <https://berghof-foundation.org/work>
 75. PAX for peace: <https://www.paxforpeace.nl/about-us/organisation>
 76. USAID, Ukraine Civil Society Sectoral Assessment (2018), 53-54, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00TDQ5.pdf
 77. Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів. 2013. Жовтень. 35 с.: <http://nbuviar.gov.ua/images/nub/an1.pdf> (дата звернення: 20.12.2016).
 78. Горбачова О. В. "Психологічні аспекти масовидної поведінки", 2017 136. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6296-736X>

79. Гусев А. "Трагедия 13 января в Литве произошла из-за наивности Горбачева и безумия Ландсбергиса". www.rubaltic.ru (15 января 2018). Дата обращения: 16 февраля 2020.
80. Див., наприклад, проект МЦПД «Посланці толерантності» <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/get-involved/reinvent-respect-campaign/tolerance-envoys.html> та посібник «Культура миру: посібник з толерантності», <http://icps.com.ua/kultura-myru-posibnyk-z-tolerantnosti/>
81. Іванов А. "Мирний протест чи хуліганство?", 2017р. : <https://sud.ua/ru/news/blog/102625-mirnij-protest-chi-hylganstvo>
82. Конституційний суд, Право на мирні зібрання/№№ 4/01, 6/16: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/437-pravo-na-myrni-zibrannya>
83. Кривецький О., НЮБ НБУВ "Закон про мирні зібрання": http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2607:zakon-pro-mirni-zibrannya-2&catid=71&Itemid=382
84. Медіація, як один із ефективних альтернативних способів вирішення конфліктів. 21.11.2018 <https://rtpp.com.ua/news/mediatsiya-instrument>
85. Національна служба посередництва та примирення: <https://nspp.gov.ua/home/povnovazhennya-ta-zavdannya-nspp>
86. Нестеренко С. Как управлять «толпой» без дубинок и водомётов – технология протеста // Реальный «утопизм»: сайт. URL: http://elenapyuyhtia.blogspot.com/2014/11/blog-post_25.html (дата звернення: 27.02.2017).
87. ОБСЄ: <https://www.osce.org/ru/conflict-prevention-and-resolution>
88. Полтавець Т., НЮБ НБУВ, Право на мирні зібрання: зарубіжний досвід: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4592:pravo-na-mirni-zibrannya-zarubizhnij-dosvid&catid=71&Itemid=382
89. Просвіт - центр інноваційної освіти: <http://prosvitcenter.org/fasylitaciya#>
90. Психологические рекомендации по эффективному взаимодействию с толпой метод. рек./МВД России, УМВД России по Хабаров. краю.

- Хабаровск, 2015. 11 с. URL:
https://27.mvd.ru/upload/site30/informirovanie/metod_rekomendacii/10Psi_khologicheskie_rekomendatsii_po_effektivnomu_vzaimodeystviyu_s_tolpou.DOC (дата звернення: 27.02.2017).
91. Свобода мирних зібрань. Активістам (мирні збори, протести) 06.02.2016. Українська Гельсінська спилка:
<https://helsinki.org.ua/advice/svoboda-myrnyh-zibran/> (дата звернення: 22.05.2016).
 92. Свобода мирних зібрань. Українська версія. Аналітичний звіт 77. Лютий 2017. Центр політико-правових реформ:
http://pravo.org.ua/img/zstored/files/DRI-UA_Freedom-of-Assembly_ua.pdf (дата звернення: 22.07.2017).
 93. Фасилітація. Курс лекцій. UPL: <https://lektsii.com/3-112375.html>.
 94. Форум НГО: <http://www.ngoforum.org.ua/uk/>

ДОДАТОК А.

Дж. Шарп виділяє такі методи ненасильницького протесту і переконання:

Офіційні заяви:

1. Публічний виступ.
2. Листи протесту або підтримки.
3. Декларації організацій і установ.
4. Публічні заяви, підписані відомими людьми.
5. Декларації звинувачення і намірів.
6. Групові або масові петиції.

Спілкування з широкою аудиторією:

7. Гасла, карикатури і символи.
8. Прапори, плакати та наочні засоби.
9. Листівки, брошури і книги.
10. Газети та журнали.
11. Аудіо- та відеозаписи, радіо, телебачення.
12. Написи і фігури в повітрі (літаками) і на землі (оранкою ґрунту, посадкою рослин, каменями).

Групові акції:

13. Депутації.
14. Сатиричні нагородження.
15. Групове лобіювання.
16. Пікетування.
17. Псевдовибори.

Символічні суспільні акції:

18. Вивішування прапорів, використання предметів символічних квітів.
19. Носіння символів.
20. Молитви і богослужіння.
21. Передача символічних об'єктів.
22. Роздягання на знак протесту.
23. Знищення своєї власності.
24. Символічне запалювання вогнів (смолоскипи, ліхтарі, свічки).
25. Виставлення портретів.
26. Малювання в знак протесту.
27. Установка нових вуличних знаків та назв.
28. Символічні звуки.
29. Символічне освоєння земель.
30. Грубі жести.

Тиск на окремих людей:

31. «Переслідування по п'ятах» офіційних осіб.
32. Глузування над офіційними особами.
33. Братання з солдатами.
34. Чування («вахти»).

Театр і музика:

35. Гумористичні пародії.
36. Постановка п'єс і музичних творів.
37. Спів.

Процесії:

38. Марші.
39. Паради.
40. Релігійні процесії.

41.Паломництво.

42.Автоколони.

Поминання померлих:

43.Політичний траур.

44.Символічний похорон.

45.Демонстративні похорони.

46.Поклоніння в місцях поховання.

Громадські зібрання:

47.Зборів протесту або підтримки.

48.Мітинги протесту.

49.Таємні мітинги протесту.

50.Семінари.

Догляд і відмова:

51.Демонстративний відхід.

52.Мовчання.

53.Відмова від почестей.

54.Розгортання спиною.

Методи відмови від соціального співробітництва

Остракізм окремих людей:

55.Соціальний бойкот.

56.Вибірковий соціальний бойкот.

57.Відмова від виконання подружніх обов'язків по «Лісістрата»).

58.Відлучення від церкви.

59.Припинення релігійної служби.

Відмова від участі у суспільних подіях, звичаях і роботі:

60.Припинення соціальної та спортивної діяльності.

61.Бойкот суспільних подій.

62.Студентські страйки.

63.Громадське непокору.

64.Призупинення членства в громадських організаціях.

Вихід з соціальної системи:

65.Відмова виходити з дому.

66.Повна особиста відмова від співпраці.

67.Втеча робітників.

68.Переховування в притулках.

69.Колективний відхід з місця проживання.

70.Еміграція в знак протесту («Хіджрат»).

Методи відмови від економічного співробітництва: економічний бойкот

Акції споживачів:

71.Бойкот споживачів.

72.Невикористання бойкотованих товарів.

73.Політика аскетизму.

74.Відмова від виплати орендної плати.

75.Відмова орендувати.

76.Загальнонаціональний споживчий бойкот.

77.Міжнародний споживчий бойкот.

Акції робітників і виробників:

78.Бойкот робочими.

79.Бойкот виробниками.

Акції посередників:

80.Бойкот постачальниками і посередниками.

Акції власників і керуючих:

81.Бойкот торговцями.

82.Відмова здавати в оренду або продавати власність.

83.Локаут.

84.Відмова в промисловій допомоги.

85.«Загальний страйк» торговців.

Акції власників фінансових ресурсів:

86.Зняття банківських вкладів.

87.Відмова платити гонорари, виплати, суми оподаткування.

88.Відмова виплачувати борги або відсотки.

89.Вилучення фондів і кредитів.

90.Відмова від сплати податків.

91.Відмова від випущених державою грошей.

Дії урядів:

92.Внутрішнє ембарго.

93.«Чорні списки» торговців.

94.Міжнародне ембарго постачальниками.

95.Міжнародне ембарго покупцями.

96.Міжнародне торгове ембарго.

Методи відмови від економічного співробітництва: страйки

Символічні страйки:

97.Страйки протесту.

98.Швидкий відхід (страйки без попередження).

Сільськогосподарські страйки:

99.Селянські страйки.

100. Страйки сільськогосподарських робітників.

Страйки особливих груп:

101. Відмова від примусової праці.

102. Страйки ув'язнених.

103. Страйки ремісників.

104. Професійні страйки.

Звичайні промислові страйки:

105. Страйки штату службовців.

106. Промислові страйки.

107. Страйки солідарності.

Обмежені страйки:

108. Часткові страйки.

109. «Бамперні» (вибіркові, по черзі) страйки.

110. Зниження темпів роботи.

111. Робота «строого по інструкції».

112. Невихід «через хворобу».

113. Страйки через звільнення.

114. Обмежені страйки.

115. Вибіркові страйку.

Багатогалузеві страйку:

116. Страйки, що розповсюджуються.

117. Загальні страйки.

Поєднання страйків та економічного закриття підприємств:

118. Припинення роботи і торгівлі («хартал»).

119. Припинення всієї економічної діяльності.

Методи відмови від політичного співробітництва

Відмова від підтримки влади:

120. Відмова від лояльності владі.

121. Відмова в суспільній підтримці.

122. Література і мовлення, що закликають до опору.

Відмова громадян від співпраці з урядом:

- 123. Бойкот законодавчих органів.
- 124. Бойкот виборів.
- 125. Бойкот роботи в державних установах і заняття державних посад.
- 126. Бойкот урядових установ, агентств та інших органів.
- 127. Відхід з державних освітніх установ.
- 128. Бойкот підтримуваних урядом організацій.
- 129. Відмова в допомозі силам по наведенню порядку.
- 130. Зняття знаків власності та вуличної розмітки.
- 131. Відмова прийняти призначення офіційних осіб.
- 132. Відмова розпустити існуючі інститути.

Альтернативи цивільному покорі:

- 133. Неохоче і повільне підпорядкування.
- 134. Непокору при відсутності прямого нагляду.
- 135. Народну непокору.
- 136. Замасковане непокору.
- 137. Невиконання наказу розійтися зборам чи мітингу.
- 138. Сидячий страйк.
- 139. Відмова від призову в армію і депортації.
- 140. Приховування, пагони і виготовлення фальшивих документів.
- 141. Громадянська непокора «несправедливим» законам.

Акції державних службовців:

- 142. Вибірковий відмова в допомозі представників уряду.
- 143. Блокування передачі команд і інформації.
- 144. Затримки і перешкоди роботі установ.
- 145. Загальна відмова від адміністративного співробітництва.

- 146. Відмова від судової співпраці.
- 147. Навмисна неефективність роботи та виборчий відмова від співпраці виконавчих органів.
- 148. Заколот.

Внутрішні акції уряду:

- 149. Псевдолегальні виверти і затримки.
- 150. Відмова від співробітництва з боку дрібних урядових органів.

Міжнародні акції уряду:

- 151. Зміни в дипломатичних та інших представництвах.
- 152. Затримка і скасування дипломатичних заходів.
- 153. Утримання від дипломатичного визнання.
- 154. Розрив дипломатичних відносин.
- 155. Відхід з міжнародних організацій.
- 156. Відмова від членства в міжнародних організаціях.
- 157. Виняток з міжнародних організацій.

Методи ненасильницького втручання:

Психологічне втручання:

- 158. Самовіддача у владу стихії (самоспалення, утоплення тощо).
- 159. Голодування: а) голодування морального тиску; б) голодний страйк; в) голодування в дусі «сатьяграхи».
- 160. «Зворотний» суд (використання підсудним суду для обвинувачення обвинувачів).
- 161. Ненасильницький психологічне виснаження опонента.

Фізичне втручання:

- 162. Сидіння.

- 163. Стояння.
- 164. Невихід з транспорту.
- 165. Використання сегрегованих пляжів при расової сегрегації.
- 166. Ходіння на місці.
- 167. Моління в сегрегованих церквах.
- 168. Ненасильницькі марші з вимогою передачі власності.
- 169. Ненасильницькі повітряні польоти в зону, контрольовану опонентом.
- 170. Ненасильницький входження в заборонену зону (перетин риси).
- 171. Ненасильницький перешкода насильству чи іншим діям опонента власним тілом (психологічний вплив).
- 172. Ненасильницький блокування власним тілом (фізичний вплив).
- 173. Ненасильницька окупація.

Соціальне втручання:

- 174. Встановлення нових соціальних порядків.
- 175. Перевантаження приміщень.
- 176. Перекриття доріг.
- 177. Нескінченне проголошення промов.
- 178. Самодіяльні представлення на вулиці.
- 179. Альтернативні соціальні інститути.
- 180. Альтернативні системи комунікацій.

Економічне втручання:

- 181. Зворотній страйк.
- 182. Невихід після закінчення роботи.
- 183. Ненасильницький захоплення землі.

- 184. Відмова від виконання блокади.
- 185. Політично мотивоване виготовлення фальшивих грошей.
- 186. Попереджувальні масові закупівлі стратегічно важливих товарів.
- 187. Захоплення цінностей.
- 188. Демпінг.
- 189. Вибірковий патронаж над фірмами, установами.
- 190. Альтернативні ринки.
- 191. Альтернативні транспортні системи.
- 192. Альтернативні економічні інститути.

Політичне втручання:

- 193. Надмірне завантаження адміністративної системи.
- 194. Викриття секретних агентів.
- 195. Прагнення до ув'язнення.
- 196. Громадянська непокоря «нейтральним» законам.
- 197. Робота без співпраці.
- 198. Подвійний суверенітет і створення паралельного уряду.

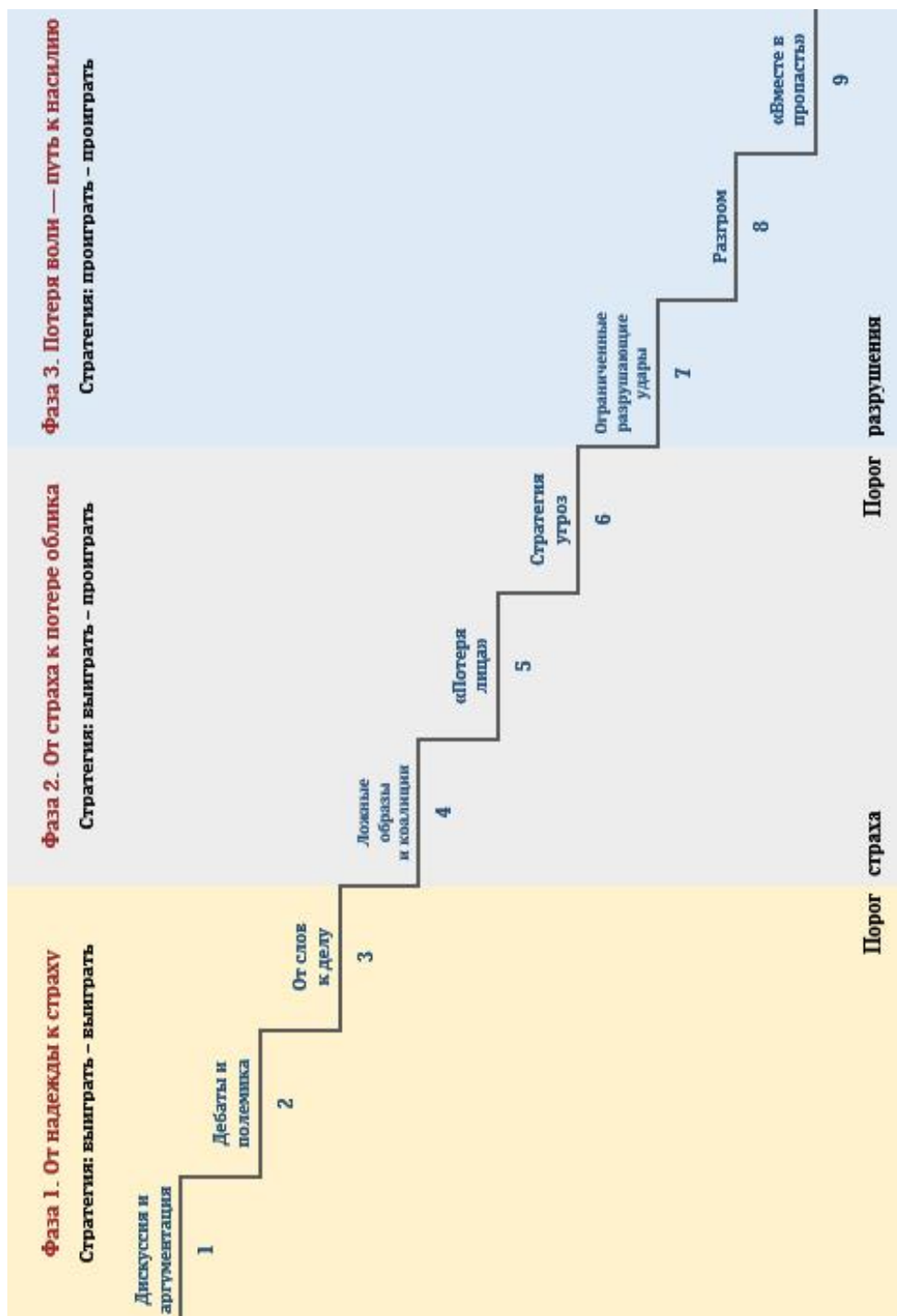

Рис. 3.1. Эскалация конфликта по Ф. Глазду